

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง ผลของการใช้โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณียธรรมของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในเขตเมืองร้อยเอ็ด เป็นการวิจัยเพื่อนำแนวคิดของบอยเฮลล์มาพัฒนาโปรแกรมเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณียธรรม ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในเขตเมืองร้อยเอ็ด ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาหลักการ แนวคิด ทฤษฎี เอกสาร บทความและงานวิจัยต่างๆ เพื่อเป็นแนวทางในการทำวิจัย โดยได้ทำการรวบรวมสาระสำคัญนำเสนอตามลำดับ ดังนี้

ตอนที่ 1 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการศึกษานอกระบบโรงเรียน

- ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน
- ปรัชญาและแนวคิดการศึกษานอกระบบโรงเรียน
- วัตถุประสงค์และเป้าหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน
- หลักการของการศึกษานอกระบบโรงเรียน
- กลุ่มเป้าหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ตอนที่ 2 แนวคิดของบอยเฮลล์ในการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน

- ความหมายของโปรแกรมการศึกษา
- แนวความคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบในการพัฒนาโปรแกรมของบอยเฮลล์
- รูปแบบโปรแกรมการศึกษานอกระบบของบอยเฮลล์
- กระบวนการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบของบอยเฮลล์
- วิธีการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามแนวคิดของบอยเฮลล์

ตอนที่ 3 หลักสราณียธรรม

- ความหมายและหลักปฏิบัติของหลักสราณียธรรม
- หลักสราณียธรรมกับการนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน

ตอนที่ 4 ทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณียธรรม

- ความสำคัญและความหมายของทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่น
- ทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณียธรรม

ตอนที่ 5 ความรู้เกี่ยวกับอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.)

ตอนที่ 6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ตอนที่ 7 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ตอนที่ 1 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ในปัจจุบันการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีความสำคัญและจำเป็นมากขึ้นในทุกประเทศ เพราะการศึกษามีได้สิ้นสุดลงเมื่อคนก้าวพ้นโรงเรียน หรือการศึกษามีได้จำกัดอยู่เฉพาะกลุ่ม เพศ หรือวัย หากแต่การศึกษาต้องเปิดโอกาสให้ผู้ที่ต้องการและสนใจสามารถเข้าเรียนได้ตามความจำเป็น และด้วยเหตุนี้การศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงเกิดขึ้นและพัฒนาไปอย่างไม่หยุดยั้ง และได้รับความสนใจมากขึ้น ดังที่หลายคนเรียกว่าเป็นความคาดหวังใหม่ทางการศึกษา การศึกษานอกระบบโรงเรียนสามารถจัดบริการให้แก่ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย เพื่อตอบสนองความต้องการของแต่ละบุคคลได้อย่างทั่วถึง (วรรัตน์ อภินันท์กุล, 2549)

ฉะนั้นเป็นการยากที่จะนิยามคำว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนให้เป็นที่พอใจ ทั้งนี้เพราะกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีจำนวนมากและหลากหลาย หากกำหนดเพียงนิยามเดียวให้ครอบคลุมกิจกรรมทั้งหมดย่อมเป็นการยาก ดังนั้นจึงต้องระมัดระวังในการกำหนดคำนิยามเพื่อหลีกเลี่ยงการเข้าใจผิด หากใช้มิติต่างๆ ซึ่งเป็นบริบทของการศึกษานอกระบบโรงเรียน ก็อาจอธิบายได้ใน 6 มิติ (วรรัตน์ อภินันท์กุล, 2549) คือ

1. ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง
2. หลักสูตรที่เป็นทางเลือกหลากหลายและยืดหยุ่น
3. มีความสัมพันธ์อย่างเป็นกันเองของผู้เกี่ยวข้อง
4. มีการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น
5. เรียนแล้วนำไปใช้ประโยชน์ได้ทันที
6. มีโครงสร้างเข้มงวดน้อยกว่าโรงเรียน

ดังนั้น นักการศึกษาในประเทศไทยและต่างประเทศจึงได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้มากมาย ดังนี้

โกวิท วรพิพัฒน์ (2516) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ว่า หมายถึง ประสบการณ์และกิจกรรมที่จัดนอกระบบการศึกษาในโรงเรียนภาคปกติ เพื่อส่งเสริมความรู้

ความสามารถทั้งในด้านความรู้ทั่วไปและวิชาชีพ ให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดี มีสัมมาชีพและทำหน้าที่พลเมืองให้ดีขึ้น

ปฐม นิคมานนท์ (2522) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ว่า หมายถึง กิจกรรมที่สังคมสนใจจัดขึ้นเพื่อประโยชน์ทางการศึกษาโดยเฉพาะนอกเหนือจากการเรียนตามปกติในโรงเรียน กิจกรรมดังกล่าวอาจจัดเป็นกิจกรรมเฉพาะหรือเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมอื่นใด ทั้งนี้ เพื่อมุ่งสนองความต้องการด้านการเรียนรู้ตามแต่ละบุคคลจะสนใจ

อุณา นพคุณ (2523) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า หมายถึง กิจกรรมหรือโครงการใดๆ ที่สถาบันต่างๆ ในสังคมจัดขึ้น โดยมีเจตนาและวัตถุประสงค์ที่จะให้การเรียนรู้แก่ประชาชนที่สามารถกำหนดเป้าหมายได้ ผู้รับการศึกษาเองก็มีเจตนาหรือวัตถุประสงค์ในการที่จะรับการเรียนรู้ กิจกรรมดังกล่าวจัดให้แก่ประชากรทุกเพศ ทุกวัย ทุกชุมชน และทุกระดับการศึกษา เพื่อให้บุคคลดังกล่าวมีความรู้ ทักษะและทัศนคติที่ดี กิจกรรมทางการศึกษาที่เรียกว่าเป็นการศึกษานอกระบบโรงเรียนจะต้องจัดขึ้นในระยะเวลาอันสั้น หลักสูตรยืดหยุ่น ประหยัดและตอบสนองความต้องการความสนใจของผู้เรียนและปัญหาของชุมชน

รัตนา พุ่มไพศาล (2528) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ว่า เป็นการศึกษาสำหรับผู้ที่ขาดโอกาสทางการศึกษาที่จะศึกษาเล่าเรียนในโรงเรียนภาคปกติเป็นการศึกษาที่จัดให้กับประชาชน เข้าจะได้ศึกษาเล่าเรียนสิ่งต่างๆ ตามที่เขาต้องการเรียน

เกียรติวรรณ อมาตยกุล (2533 อ้างถึงใน อาชัญญา รัตนอุบล, 2540) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ว่า เป็นกิจกรรมการศึกษาที่จัดขึ้นได้ทั้งในและนอกระบบโรงเรียน โดยไม่มีรูปแบบที่แน่นอน จัดขึ้นตามความเหมาะสมและความต้องการของผู้เรียน ยึดหลักปรัชญาที่ว่า การศึกษาคือชีวิต ชีวิตคือการศึกษา มีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาคนให้รู้จักความคิด ตัดสินใจ รู้จักการเรียนรู้ด้วยตนเอง มีอิสรภาพจากสิ่งแวดล้อมมากที่สุด โดยมีวิธีการเป็นส่วนประกอบที่จะทำให้คนสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ดังนั้น ยังเป็นกิจกรรมการศึกษาที่จัดเพื่อทุกคนในสังคม

กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2538) ได้ให้ความหมายการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า เป็นการศึกษาที่มุ่งจัดให้กลุ่มเป้าหมายได้พัฒนาชีวิตและสังคม โดยมีหลักการจัดการศึกษาเพื่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต จึงเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ที่ยังขาดโอกาส พลาดหรือขาดโอกาสทางการศึกษาในระบบโรงเรียน ได้โอกาสศึกษาหาความรู้ ฝึกทักษะ ปลูกฝังเจตคติที่จำเป็นในการ

ดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ อีกทั้งสามารถปรับตัวให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงของวิทยาการที่เจริญก้าวหน้าไปรวดเร็วได้อย่างมีความสุขตามแก่อัตภาพ

อาชัญญา รัตนอุบล (2540) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ว่า หมายถึง กิจกรรมทางการศึกษาและมวลประสบการณ์ความรู้ใดๆ ก็ตามที่ได้จัดขึ้นโดยบุคคล หน่วยงาน และสถาบันต่างๆ ในสังคม โดยได้จัดขึ้นนอกเหนือไปจากการศึกษาในระบบโรงเรียน ภาคปกติ เพื่อพัฒนาความรู้ ความสามารถ ทักษะและทัศนคติที่พึงประสงค์ของกลุ่มเป้าหมายต่างๆ โดยยึดหลักการท่า เป็นการสนองความต้องการความสนใจและแก้ปัญหาให้แก่กลุ่มเป้าหมายนั้น

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และที่แก้ไขฉบับที่ 2 พ.ศ.2545 ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนด จุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่ง เจริญไขสำคัญของความสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้อง กับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละคน

พระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ.2551 ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบว่า กิจกรรมการศึกษาที่มีกลุ่มเป้าหมายผู้รับบริการและ วัดดูประสงค์ของการเรียนรู้ที่ชัดเจน มีรูปแบบ หลักสูตร วิธีการจัดและระยะเวลาเรียนหรือ ฝึกอบรมที่ยืดหยุ่นและหลากหลายตามสภาพความต้องการและศักยภาพในการเรียนรู้ของ กลุ่มเป้าหมายนั้น และมีวิธีการวัดผลและประเมินผลการเรียนรู้ที่มีมาตรฐานเพื่อรับคุณวุฒิทาง การศึกษา หรือเพื่อจัดระดับผลการเรียนรู้

Knowles (1984) อธิบายว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นกระบวนการซึ่งทั้งหญิงและ ชายจะเรียนรู้ต่อไป หลังจากที่สำเร็จการศึกษาภาคปกติ หรือหมายถึงกิจกรรมที่จัดขึ้นสำหรับ ผู้ใหญ่ทั้งหญิงและชาย ซึ่งจัดขึ้นตามสถาบันต่างๆ โดยมีจุดมุ่งหมายเฉพาะทางการศึกษา

Coombs (1974) ได้ให้คำนิยามการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า หมายถึง กิจกรรม การศึกษาที่จัดขึ้นนอกระบบการศึกษาภาคปกติ ไม่ว่าจะกิจกรรมจะจัดขึ้นเป็นกิจกรรมต่างหาก หรือ จัดเป็นส่วนสำคัญ ส่วนหนึ่งของกิจกรรมใหญ่ๆ อื่นๆ เป็นกิจกรรมที่มุ่งบริการกลุ่มผู้เรียนที่ได้ กำหนดเป็นเป้าหมายและอย่างมีความมุ่งหมาย ตัวอย่างเช่น สถานเลี้ยงเด็กก่อนวัยเรียน (ยกเว้น

โรงเรียนอนุบาล) โรงเรียนมุ่งให้โอกาสแก่ผู้ไม่มีโอกาสได้รับการศึกษาเมื่ออยู่ในวัยที่ควรได้รับการศึกษาหรือที่ต้องการออกจากโรงเรียนก่อนกำหนด โรงเรียนผู้ใหญ่ กิจกรรมลูกเสือ อนุภาชาด ยุวสิกร กลุ่มสนใจศึกษาดนตรี การฝึกฝนอาชีพ กลุ่มกสิกร ฯลฯ

จากความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่นักการศึกษาได้ให้ความหมายไว้ต่าง ๆ กันตามทัศนะของแต่ละบุคคล จากทัศนะดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึง กิจกรรมที่จัดขึ้นโดยบุคคล หน่วยงาน หรือสถาบันต่างๆ ในสังคมที่จัดให้กับบุคคลทุกเพศ วัย และช่วงอายุ เป็นกิจกรรมที่ยืดหยุ่นในการเรียนรู้และประเมินผล โดยมีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมความรู้ความสามารถ ทักษะและทัศนคติของกลุ่มเป้าหมาย ที่สามารถแก้ปัญหาและนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ทันที

ปรัชญาและแนวคิดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ผู้เชี่ยวชาญและนักการศึกษานอกระบบโรงเรียนได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับความหมายของปรัชญาและแนวคิดการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ดังนี้

โกวิท วรพิพัฒน์ (2516 อ้างถึงใน สำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน, 2550) ได้ให้แนวคิดการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยมีหลักการว่าความต้องการขั้นพื้นฐานของการเรียนของมวลชนก็เพื่อมุ่งให้เกิดความประสมกลมกลืนเข้ากันได้ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งความสมดุลจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อคนสามารถเอาชนะอุปสรรคต่างๆ หรือสามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมได้ ซึ่งเรียกว่า “คิดเป็น”

อุ้นตา นพคุณ (2523) ได้อธิบายถึงภารกิจที่เป็นไปได้ของการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อพัฒนาคนให้มีลักษณะ ดังนี้

1. จัดกิจกรรมการศึกษาอย่างกว้างขวางในหลายๆ รูปแบบตามลักษณะ และสภาพแวดล้อมต่างๆ
2. จัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับผู้ปฏิบัติการณ์อยู่ เพื่อเพิ่มพูนทักษะความรู้
3. จัดกิจกรรมในรูปแบบของการให้การศึกษา เพิ่มพูนความรู้ หรือการศึกษาต่อเนื่องสำหรับผู้ที่ยังออกจากระบบการศึกษาในโรงเรียนแล้ว

ปฐม นิคมนนท์ (2528) กล่าวว่า การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของไทยที่จัดอยู่ในปัจจุบันจัดเป็น 3 ลักษณะ คือ

1. การให้ความรู้พื้นฐานในการดำรงชีวิต และการศึกษาต่อเนื่อง ได้แก่ การศึกษาประเภทที่สำหรับช่วยให้ผู้เรียนคิดเป็น แก้ปัญหาเป็น ซึ่งการจัดการศึกษารูปแบบนี้จัดในลักษณะการศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญ การศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จประเภทต่างๆ

2. การให้การศึกษเพื่อเพิ่มพูนความรู้และลักษณะวิชาชีพ ได้แก่ การศึกษาที่จะช่วยให้ผู้เรียนสามารถพัฒนางานอาชีพและความเป็นอยู่ให้ดียิ่งขึ้น การศึกษาประเภทนี้เป็นการจัดการสอนวิชาชีพหลักสูตรระยะสั้นและกลุ่มสนใจ

3. การจัดการศึกษาเพื่อการให้ข่าวสารข้อมูล โดยมีความมุ่งหมายเพื่อให้ข้อมูลและข่าวสารที่จะนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ส่งเสริมความรู้ ความคิดต่างๆ และเพื่อป้องกันการลืมนหนังสือ การจัดการศึกษาประเภทนี้ในลักษณะห้องสมุดประชาชน ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน เผยแพร่สิ่งพิมพ์ โสตทัศนศึกษาและสื่อมวลชน

สุนทร สุนันท์ชัย (2529) กล่าวว่า การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้นเป็นการมุ่งผลิตเพื่อพัฒนาประชากร ทั้งนี้เพราะเป้าหมายสุดท้ายในการพัฒนา คือ มุ่งให้ประชาชน "มีความสุขอยู่ดีกินดี" โดยเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา เน้นเรื่องการพึ่งพาตนเองของสังคม เน้นความร่วมมือในการพัฒนา เน้นอิสระในการตัดสินใจเลือก นั่นก็หมายถึง การยอมรับนับถือในศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ของบุคคล

สุรกุล เจนอบรม (2541) กล่าวว่า การศึกษานอกโรงเรียนปัจจุบันได้กำหนดความมุ่งหมายไว้ดังนี้

1. เพื่อฝึกอบรมให้ผู้เรียนเป็น "คนคิดเป็น"
2. เพื่อให้ผู้เรียนได้มีเครื่องมือในการเสาะแสวงหาความรู้ต่อไป
3. เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนได้นำความรู้ ทักษะคิดและทักษะที่จำเป็นไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม
4. เพื่อส่งเสริมและรักษาวัฒนธรรมอันดีงามซึ่งเป็นมรดกของชาติ

สำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน (2550) กล่าวว่า การศึกษานอกโรงเรียนเป็นการจัดการศึกษาที่มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนแต่เพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอที่จะสนองตอบความต้องการในการเรียนรู้ของประชาชนได้อย่างทั่วถึง จำเป็นต้องมีการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ซึ่งมีลักษณะยืดหยุ่นมากกว่า สามารถสนองตอบความต้องการของประชาชนได้อย่างหลากหลาย และทั่วถึง โดยเฉพาะในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง รวมทั้งมีความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว จึงมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างวิธีการใหม่ ๆ ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนโดยทำให้การเรียนรู้เป็นสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวและแสวงหาได้โดยง่ายสำหรับคนทั่วไป

ดังนั้น การจัดการศึกษานอกระบบจะต้องอาศัยแนวคิดและปรัชญาที่หลากหลาย มาใช้เป็นแนวทางในการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยมุ่งให้กลุ่มเป้าหมายสามารถคิดเป็นและแก้ปัญหาเป็น เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ความสามารถ ทักษะและทัศนคติที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน เพื่อสามารถให้ดำรงตนอยู่ในสังคมและดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข

วัตถุประสงค์และเป้าหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

การศึกษานอกระบบโรงเรียนมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการจัดการศึกษาเพื่อให้บุคคลได้เกิดการเรียนรู้ดังนี้

โกวิท วรพิพัฒน์ (2516) ได้ให้วัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษาเพื่อให้บุคคลได้เกิดการเรียนรู้ ดังนี้

1. ให้ประชาชนมีปัจจัยที่จำเป็นในการดำรงชีวิต เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ฯลฯ
2. ให้ประชาชนมีความมั่นคงในการดำรงชีวิต โดยเฉพาะในงานและผลลัพธ์ที่เกิดจากงาน
3. ให้ประชาชนมีความมั่นใจว่าตนมีความรู้และทันต่อเหตุการณ์

ทวีป อภิสิริ (2522) ได้ให้วัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ดังนี้

1. เพื่อให้ประชาชนอ่านออกเขียนได้ และมีนิสัยรักการอ่าน รักการค้นคว้า จะได้เป็นเครื่องมือในการแสวงหาวิชาความรู้เพิ่มเติม
2. เพื่อเสริมสร้างให้ประชาชนคิดเป็น แก้ปัญหาเป็น โดยใช้เหตุผลและมีความคิดเป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้น อันจะช่วยให้สามารถดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นปกติสุข
3. เพื่อให้ประชาชนที่มีได้อยู่ในระบบโรงเรียนได้มีโอกาสศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมในขั้นที่สูงขึ้น เป็นการสร้างภาวะแวดล้อมของการเรียนรู้อย่างเท่าเทียมกันในการเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องกันไป

4. เพื่อให้ประชาชนได้มีโอกาสศึกษาวิชาชีพ และเพิ่มเติมวิชาความรู้ในการประกอบอาชีพ ที่ตนปฏิบัติอยู่ หรือการที่จะเปลี่ยนอาชีพใหม่ตามความต้องการ อันจะเป็นประโยชน์ในการยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจของตน ของครอบครัว ของชุมชน และของประเทศ

5. เพื่อให้ประชาชนได้พัฒนาตนเองให้ทันต่อเหตุการณ์ปัจจุบันของโลก ซึ่งเปลี่ยนแปลง อยู่เสมอ ตลอดจนมีสำนึกในความรับผิดชอบต่อชุมชน

6. เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์มากยิ่งขึ้น

7. เพื่อส่งเสริมศีลธรรมและวัฒนธรรมอันดีงามของชาติ

อุดม เขยกีวงศ์ (2523) กำหนดวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ดังนี้

1. ฝึกอบรมให้ผู้เรียนเป็นคนคิดเป็น

2. เพื่อให้ผู้เรียนได้มีเครื่องมือในการแสวงหาความรู้ต่อไป

3. เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนได้นำความรู้ ทักษะและทักษะ ที่จำเป็นไปใช้ให้เกิดประโยชน์ ต่อสังคม

4. เพื่อส่งเสริมและรักษาวัฒนธรรมอันดีงามซึ่งเป็นมรดกของชาติ

อาชัญญา รัตนอุบล (2544) กล่าวไว้ว่า เนื่องจากการศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึง การเรียนรู้จากธรรมชาติ สังคมหรือโปรแกรมการศึกษาที่จัดขึ้นเฉพาะ ด้วยเหตุนี้ความมุ่งหมาย ของการศึกษานอกระบบจึงหมายความว่ารวมถึง วัตถุประสงค์ของการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่จัด ขึ้นซึ่งจะแตกต่างกันไปตามสภาพแต่ละท้องถิ่น อายุผู้เรียน สิ่งแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนความต้องการ ความสนใจของผู้เรียน แต่อย่างไรก็ตาม โครงการหรือกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่จัดขึ้นในแต่ละโครงการย่อมตั้งอยู่บนพื้นฐานของการร่วมมืออันดีระหว่างกลุ่ม ผู้เรียน หรือกลุ่มประชาชนในสังคมกับผู้จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน นับตั้งแต่การวางแผน การศึกษา การประเมินความต้องการของผู้เรียน การกำหนดวัตถุประสงค์ในการเรียนรู้ การแสวงหาวิธีการ และทรัพยากร ตลอดจนการประเมินผลการเรียนรู้นั้นๆ ด้วย

จากแนวคิดของนักการศึกษาที่กล่าวมาแล้วข้างต้น สรุปได้ว่าวัตถุประสงค์และเป้าหมาย ของการศึกษานอกระบบโรงเรียน คือ การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาทรัพยากร บุคคล ให้ผู้เรียนเป็นคนคิดเป็นและแก้ปัญหาเป็น สามารถนำความรู้ที่ได้ไปใช้ประโยชน์ใน ชีวิตประจำวัน เพื่อส่งเสริมความรู้ ความสามารถ ทักษะและทัศนคติ ให้สามารถดำรงตนอยู่ใน สังคมได้อย่างมีความสุข

หลักการของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นการจัดการศึกษาที่มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริม การศึกษาตลอดชีวิตให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนแต่ เพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอที่จะสนองตอบความต้องการในการเรียนรู้ของประชาชนได้อย่างทั่วถึง จำเป็นต้องมีการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนซึ่งมีลักษณะยืดหยุ่นมากกว่า สามารถสนองตอบ ความต้องการของประชาชนได้อย่างหลากหลายและทั่วถึง โดยเฉพาะในปัจจุบันที่มีการ เปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง รวมทั้งมีความเจริญก้าวหน้าทางด้าน เทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว จึงมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างวิธีการใหม่ ๆ ในการจัดการศึกษานอก ระบบโรงเรียนโดยทำให้การเรียนรู้เป็นสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวและแสวงหาได้โดยง่ายสำหรับคนทั่วไป (สำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน, 2550) ซึ่งสอดคล้องกับ นันทภา ชมพูบุตร (2549) ที่ว่า การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นโอกาสอีกทางหนึ่งที่ได้รับ ความสนใจจากสังคมและ องค์การต่างๆ เพราะจะช่วยพัฒนาขีดความสามารถของผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ช่วย ยกย่องคุณภาพชีวิตของตนเองได้ เพื่อส่งผลต่อการพัฒนาและเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญในการ พัฒนาประเทศได้เป็นอย่างดี ฉะนั้นการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงมีหลักการและเหตุผล ดังต่อไปนี้

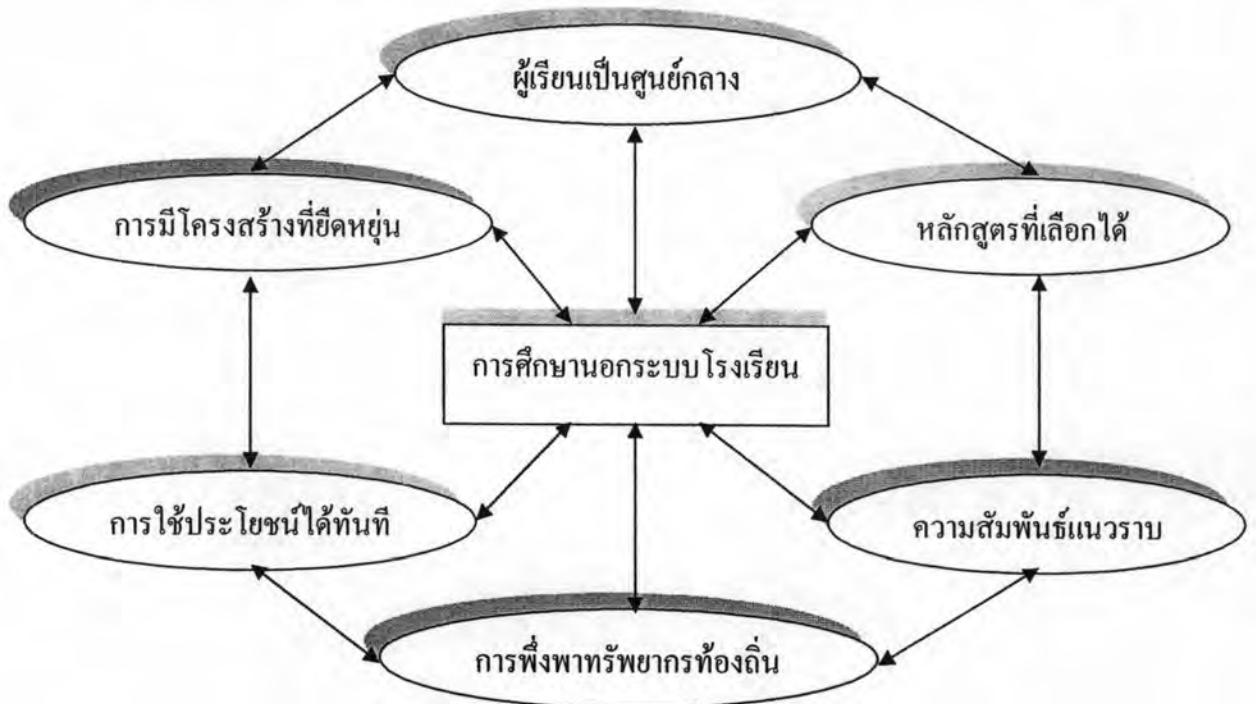
การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนยึดหลักการดังต่อไปนี้ (สุมาลี สังข์ศรี, 2545)

1. ครอบคลุมทั่วถึงทุกกลุ่มเป้าหมาย
2. ความเท่าเทียมและเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษา
3. การเปิดโอกาส สร้างโอกาสและขยายโอกาสทางการศึกษา
4. สนองความต้องการของบุคคลในสังคม
5. การจัดกิจกรรมที่หลากหลายให้กลุ่มเป้าหมายมีสิทธิเลือกได้
6. มีความยืดหยุ่นและเข้าถึงง่าย ลดกฎระเบียบ ขั้นตอน และเปิดโอกาสสำหรับทุกกลุ่มเป้าหมาย
7. จัดการให้ใกล้ตัว เข้าถึงตัวผู้เรียน เช่น ใช้สื่อประเภทต่างๆ มีแหล่งการเรียนรู้ชุมชน
8. จัดกิจกรรมให้ผสมผสานกลมกลืนกับวิถีชีวิต ไม่ให้แปลกแยกไปจากการดำเนินชีวิต
9. จัดกิจกรรมให้มีความต่อเนื่อง
10. สร้างแรงจูงใจ สร้างนิสัยใฝ่เรียน ใฝ่รู้ให้เครื่องมือในการแสวงหาความรู้แก่กลุ่มเป้าหมาย
11. ให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมทั้งภาครัฐ เอกชน โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมของประชาชน

12. ให้ชุมชนเป็นฐานการเรียนรู้ โดยเริ่มที่ชุมชนและชุมชนเป็นหลักในการดำเนินการ เน้นการเรียนรู้ตามสภาพปัญหา

13. เปลี่ยนภาพของการศึกษาจากห้องเรียน การท่องจำ การบอกความรู้มาเป็นภาพของการร่วมเรียนรู้จากการดำเนินชีวิตและสภาพปัญหาจริง

วรรัตน์ อภินันท์กุล (2549) ได้สรุปหลักการศึกษานอกระบบโรงเรียนดังแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 2.1 แผนผังแสดงความสัมพันธ์ของหลักการศึกษานอกระบบโรงเรียน

จากหลักการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของนักการศึกษาดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนก็เพื่อสนองตอบความต้องการในการเรียนรู้ของประชาชนทุกเพศ ทุกวัย ที่หลากหลายและทั่วถึงด้วยหลักความเสมอภาคและเท่าเทียมกันในโอกาสทางการศึกษา เพื่อช่วยพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ซึ่งจะช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของตนเองและเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศต่อไป

กลุ่มเป้าหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

กลุ่มเป้าหมายหลักที่การศึกษานอกระบบจะให้บริการคือ ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย ทุกสาขาอาชีพโดยเฉพาะผู้ที่อยู่นอกระบบโรงเรียนตั้งแต่วัยเด็กจนถึงวัยสูงอายุ และให้ความสำคัญ

มากแก่กลุ่มผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา ถ้าพิจารณาตามช่วงอายุตั้งแต่แรกเกิดจนตลอดชีวิต กลุ่มเป้าหมายของการศึกษานอกระบบจะครอบคลุมดังนี้ (สุมาลี สังข์ศรี, 2545)

1. กลุ่มเด็กก่อนวัยเรียน
2. กลุ่มผู้ที่อยู่ในวัยเรียนแต่พลาดโอกาสหรือด้อยโอกาสทางการศึกษาในระบบโรงเรียน นอกจากนั้นยังครอบคลุมกลุ่มวัยเรียนที่ต้องการเรียนรู้ทางการศึกษานอกระบบเพิ่มเติม
3. กลุ่มพ้นวัยเรียนมาแล้วหรือกลุ่มวัยทำงาน
4. กลุ่มผู้สูงอายุ

กลุ่มเป้าหมายตามความจำเป็นที่จะต้องให้บริการเร่งด่วนมีดังนี้

1. กลุ่มเยาวชนที่จบการศึกษามัธยมศึกษาแล้วแต่ไม่มีโอกาสเข้าศึกษาต่อแต่ต้องเข้าสู่ตลาดแรงงาน
2. กลุ่มแรงงานที่อยู่ในตลาดแรงงานอยู่แล้วและมีการศึกษาน้อย ตลอดจนความรู้และทักษะทางอาชีพ
3. กลุ่มเป้าหมายเฉพาะ เช่น สตรี ผู้สูงอายุ
4. กลุ่มคนพิการ เด็กเร่ร่อน ผู้ต้องโทษพลະผู้ด้อยโอกาสในลักษณะอื่นๆ
5. กลุ่มพ่อแม่ ผู้ปกครอง ซึ่งต้องดูแลบุตรก่อนเข้าสู่ระบบการศึกษา
6. กลุ่มผู้นำชุมชน กรรมการชุมชน องค์กรท้องถิ่นที่จะมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาให้แก่ชุมชน

วิคินี คิลตระกูล และชัยยศ อิมสุวรรณ (2547) ได้แบ่งกลุ่มเป้าหมายที่ให้บริการการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยกลุ่มเป้าหมายหลักที่การศึกษานอกระบบโรงเรียนจะให้บริการ คือ ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย ทุกสาขาอาชีพ โดยเฉพาะผู้ที่อยู่นอกระบบโรงเรียนตั้งแต่วัยเด็กจนถึงวัยสูงอายุ และให้ความสำคัญมากแก่กลุ่มผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา ถ้าพิจารณาตามช่วงอายุตั้งแต่แรกเกิดจนตลอดชีวิต กลุ่มเป้าหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนจะครอบคลุม ดังนี้

1. กลุ่มเด็กก่อนวัยเรียน
2. กลุ่มผู้ที่อยู่ในวัยเรียนแต่พลาดโอกาสหรือด้อยโอกาสทางการศึกษาในระบบโรงเรียน นอกจากนั้นยังครอบคลุมกลุ่มวัยเรียนที่ต้องการเรียนรู้ทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพิ่มขึ้น
3. กลุ่มพ้นวัยเรียนมาแล้วหรือกลุ่มวัยทำงาน
4. กลุ่มผู้สูงอายุ

นอกจากนั้นยังมีกลุ่มอื่นๆ ที่ต้องการแสวงหาความรู้เพิ่มเติมหรือต้องการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์หรือเพื่อการพักผ่อนเพลิดเพลิน ได้แก่ กลุ่มเด็กในโรงเรียนที่ต้องการแสวงหาความรู้เพิ่มเติมหรือต้องการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์หรือเพื่อการพักผ่อนเพลิดเพลิน ได้แก่ กลุ่มเด็กในโรงเรียนที่ต้องการแสวงหาความรู้เพิ่มเติม กลุ่มแม่บ้านที่ต้องการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ กลุ่มผู้ทำงานประกอบอาชีพแล้วและต้องการแสวงหาความรู้เพิ่มเติม

การจัดการศึกษานอกระบบควรจัดบริการให้ทุกกลุ่มเป้าหมายไปพร้อมกัน แต่หากจำเป็นต้องมีการจัดลำดับเพื่อให้บริการ อาจพิจารณาจากจำนวน จากความจำเป็นเร่งด่วน และความเป็นธรรมในเรื่องโอกาสทางสังคม กลุ่มที่ควรให้ความช่วยเหลือเร่งด่วนได้แก่ กลุ่มผู้ด้อยโอกาส กลุ่มผู้ไม่รู้หนังสือ กลุ่มแรงงานที่มีการศึกษาน้อย เป็นต้น

นอกจากนั้นยังพบว่ากลุ่มที่มีโอกาสน้อยทางการศึกษามักจะเป็นผู้ที่ยากจนและมีความด้อยโอกาสทุกด้านในสังคม และกลุ่มนี้มักไม่เห็นความสำคัญของการศึกษา เพราะมีภาระด้านอื่นๆ จำเป็นกว่าเพราะฉะนั้นจะต้องสร้างแรงจูงใจ จะต้องหาวิธีการที่จะช่วยให้กลุ่มคนเหล่านี้เข้ารับการศึกษา

ในการจัดการศึกษานอกระบบให้แก่แต่ละกลุ่มเป้าหมายควรต้องเลือกปัญหาเร่งด่วนของกลุ่มเป้าหมายนั้นๆ มาพิจารณา เช่น กลุ่มสตรี อาจจะทำกิจกรรมเพื่อช่วยเรื่องแม่ที่เป็นเอดส์ กลุ่มเยาวชนอาจจะจัดกิจกรรมที่จะช่วยแก้ปัญหาเรื่องยาเสพติด เป็นต้น

ตอนที่ 2 แนวคิดของบอยเอลสันในการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ความหมายของโปรแกรมการศึกษา

นิศา ชูโต (2527) ให้ความหมายของโปรแกรมว่า หมายถึง แนวคิด แนวทาง กิจกรรมหรือผลรวมที่เกิดจากกิจกรรมที่ได้จัดวางไว้ในโปรแกรมนั้นๆ วางแนวคิด การจัดกิจกรรม หรือกลุ่มของกิจกรรมที่ดำเนินการอย่างมีระบบระเบียบ มีงบประมาณ และระยะเวลาดำเนินการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้

ศิริมา กิตติบัณฑิต (2544) ให้ความหมายของโปรแกรมว่า โปรแกรม หมายถึง การจัดวางแผนการจัดกิจกรรมอย่างมีระบบ ตั้งแต่การวิเคราะห์ความต้องการ การวางแผน การสอน และการประเมินผลโปรแกรม

สาร์พันท์ ศุภวรรณ (2545) ได้ให้ความหมายของโปรแกรมว่า หมายถึง การจัดการศึกษานอกระบบที่จัดเฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่จัดอย่างมีระบบ ตั้งแต่การวิเคราะห์ความต้องการ การจัดกิจกรรม การประเมินผล

สมศักดิ์ จิตตพรพงษ์ (2547) สรุปว่า โปรแกรม หมายถึง การจัดวางกิจกรรมอย่างมีระบบ ตั้งแต่การวิเคราะห์ความต้องการ การวางแผน การสอน การประเมินผลโปรแกรมและการประชาสัมพันธ์ ซึ่งมีวิธีการทำงานเป็นขั้นตอน

Boyle (1981) ได้ให้คำจำกัดความของโปรแกรมว่า โปรแกรม หมายถึง สิ่งที่เกิดจากกิจกรรมการวางโปรแกรม โปรแกรมประกอบด้วย การวิเคราะห์ความต้องการ การวางแผน การสอน การประเมินและรายงาน

Tyler (1983) ได้ให้คำจำกัดความของโปรแกรม ว่า โครงร่างของงานที่จะกระทำหรือการจัดเตรียมแผนการที่จะทำ หรือชุดเหตุการณ์ที่รวบรวมไว้ ซึ่งรวมทั้งกิจกรรมทุกอย่างที่กระทำในค่ายหรือศูนย์ต่างๆ เป็นต้น

จากความหมายข้างต้น สรุปได้ว่า โปรแกรม หมายถึง กิจกรรมการศึกษานอกระบบที่เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบตามขั้นตอนที่จัดให้กับกลุ่มบุคคลใดกลุ่มหนึ่ง ตั้งแต่การวิเคราะห์ความต้องการ การวางแผน การออกแบบการสอน และการประเมินผล

แนวความคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบในการพัฒนาโปรแกรมของบอยเออล

โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีความหลากหลายและจัดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการและปัญหาของกลุ่มเป้าหมาย ซึ่ง Boyle (1981) ได้เสนอหลักการ 15 ข้อ ที่ควรพิจารณาเป็นพื้นฐานในการดำเนินการโปรแกรมการศึกษานอกระบบ ดังนี้

1. การสร้างพื้นฐานปรัชญาในการวางโครงการ (philosophy basis for programming)

การวิเคราะห์ความเชื่อของผู้วางโครงการเป็นสิ่งสำคัญอันเป็นพื้นฐานในการวางโปรแกรม แม้จะเป็นสิ่งที่กระทำไม่ถ่วงน้ำหนัก ความเชื่อมีอิทธิพลอย่างมาก ในการเลือกปฏิบัติในขั้นตอนของการวางโปรแกรมตั้งแต่การเลือกแหล่งข้อมูลเพื่อศึกษาวิเคราะห์ ปัญหาและสาเหตุซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นผู้ที่มีความเชื่อและปรัชญาต่างกัน จะเลือกแหล่งข้อมูลและวิธีวิเคราะห์ต่างกัน ความ

แตกต่างกันตามความเชื่อเชิงปรัชญามีผลในทุกขั้นตอนจนกระทั่งขั้นตอนสุดท้ายคือ การประเมินโปรแกรมและการรายงานความสำเร็จของโปรแกรม

2. การวิเคราะห์สถานการณ์ของปัญหาและความต้องการ (situational analysis of problems and needs)

ขั้นตอนการวิเคราะห์สถานการณ์ของปัญหาและความต้องการเป็นขั้นตอนที่สำคัญมากในการวางโปรแกรม เนื่องจากขั้นตอนนี้จะนำไปสู่การกำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของโปรแกรม การวิเคราะห์สถานการณ์ เป็นการศึกษา วิเคราะห์ แปลความ พิจารณาสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มบุคคลเป้าหมายและชุมชน จุดเริ่มต้นของกระบวนการวางโปรแกรมมักเริ่มจากสถานการณ์ที่คลุมเครือ อาจกำหนดความต้องการที่ชัดเจนยังไม่ได้ หรือแม้มีการกำหนดความต้องการได้แต่ก็อาจเป็นความต้องการที่มีไข ความต้องการที่แท้จริง จึงยังต้องนำมาวิเคราะห์ เลือกและจัดลำดับความสำคัญตามสภาพความสามารถและทรัพยากรที่มีอยู่ รวมทั้งตรวจสอบแหล่งข้อมูลที่จะนำมากำหนดเป็นวัตถุประสงค์

3. การมีส่วนร่วมในกระบวนการโปรแกรมของกลุ่มบุคคลเป้าหมาย (involvement of potential clientele)

ผู้วางโปรแกรมการศึกษานอกระบบต้องตัดสินใจในรายละเอียดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม เช่น ใครบ้างควรมีส่วนร่วม ควรมีส่วนร่วมอย่างไร มากน้อยแค่ไหน นำมาใช้ในการวิเคราะห์ที่ลึกซึ้งเท่าใด ให้นำหนักความสำคัญแค่ไหน การตัดสินใจดังกล่าวมีผลต่อการเลือกกิจกรรมต่างๆ ในกระบวนการมีส่วนร่วมรูปแบบของโปรแกรม และวัตถุประสงค์ของการมีส่วนร่วมของบุคคลเป้าหมายเป็นปัจจัยที่สำคัญต้องพิจารณาประกอบด้วย

4. ระดับความรู้ ปัญญา ปัญญา สถานะภาพทางสังคมของกลุ่มบุคคลที่จำมีส่วนร่วม (levels of intellectual and development of potential clientele)

กิจกรรมโปรแกรมการศึกษานอกระบบ เป็นกิจกรรมที่มีเป้าหมายให้ประชาชนเกิดการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้ควรเน้นที่ผู้เรียนในสภาพชีวิตจริงและผู้เรียนเป็นผู้กระทำเพื่อให้เกิดการเรียนรู้และรับผิดชอบในการเรียนรู้ของตนเอง ดังนั้นนักศึกษานอกระบบต้องให้ความสำคัญในประเด็นความแตกต่างระหว่างบุคคล ผู้วางโปรแกรมจึงควรให้ความสำคัญกับความแตกต่างระหว่างบุคคลของกลุ่มคนที่เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวางโปรแกรม ความแตกต่างระหว่างบุคคลอาจเป็นทั้ง ปัจจัยเชิงบวก และปัจจัยในเชิงลบได้ทั้งสิ้น ผู้วางโปรแกรมจึงต้องพิจารณาอย่างถี่ถ้วนในการตัดสินใจเลือก

5. แหล่งข้อมูลเพื่อการพิจารณากำหนดวัตถุประสงค์ (source to investigate and analyze in determining program objective)

ผู้วางโปรแกรมควรพยายามใช้ประโยชน์มากที่สุด จากแหล่งข้อมูลที่หลากหลาย ยิ่งจำนวนแหล่งข้อมูลมากและหลากหลายเท่าไร ก็ยิ่งช่วยให้การกำหนดวัตถุประสงค์ได้ตรงกับสภาพปัญหาและความต้องการ มีความเป็นไปได้สูงมากเท่านั้น แหล่งข้อมูลที่น่าเชื่อถือ คือ ผู้เรียนหรือประชาชนที่ร่วมโปรแกรมนั้นเอง ชุมชน สภาพเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมของผู้เรียน และความรู้ที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหา

รูปแบบของโปรแกรมมีส่วนในการพิจารณาเลือกชนิดของข้อมูลและแหล่งข้อมูล การกำหนดวัตถุประสงค์ของโปรแกรมเชิงพัฒนาต้องยืดหยุ่น เปลี่ยนแปลงตามแหล่งของข้อมูล ซึ่งทำให้วัตถุประสงค์ต้องมีการเปลี่ยนทิศทางตามไปด้วย ตามที่กล่าวมาแล้วที่ว่าโปรแกรมเชิงพัฒนามักเริ่มที่สภาพการณ์ที่คลุมเครือ ดังนั้นในการศึกษาแหล่งข้อมูลเบื้องต้น อาจกำหนดวัตถุประสงค์ไว้ระดับหนึ่ง แต่เมื่อการศึกษาแหล่งข้อมูลและการดำเนินงานของกลุ่มเป้าหมายคืบหน้าไป ระดับความต้องการอาจพัฒนาลึกซึ้งมากขึ้น อาจทำให้ต้องเปลี่ยนแปลงวัตถุประสงค์ตามความต้องการที่เปลี่ยนไป

6. ข้อจำกัดในด้านบุคคลและสถาบัน (institutional and individual constraints)

ในการวางโปรแกรมการศึกษา ควรตระหนักถึงข้อจำกัดทั้งด้านบุคคลและด้านสถาบัน ข้อจำกัดเหล่านี้อาจปรากฏให้เห็นชัดเจนบ้าง มีอยู่แต่อาจไม่เห็นชัดเจนบ้าง ข้อจำกัดเหล่านี้อาจหลีกเลี่ยงได้ถ้ามีการจัดการที่ดี ที่สำคัญผู้ที่เกี่ยวข้องกับการวางโปรแกรมการศึกษาต้องตระหนักในความสัมพันธ์ของข้อจำกัดและยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการวางโปรแกรม

7. เกณฑ์สำหรับจัดลำดับความสำคัญ (critical for establishing program priorities)

บ่อยครั้งที่ผู้วางโปรแกรมเผชิญกับความต้องการที่หลากหลาย และมีความจำเป็นด้วยกันทั้งสิ้น แต่อาจมีข้อจำกัดเรื่องเวลาและทรัพยากร การตัดสินใจเลือกจึงเป็นสิ่งที่ยาก การจัดลำดับความสำคัญเป็นกระบวนการที่ช่วยในการตัดสินใจขั้นต้นของการจัดลำดับความสำคัญคือ กำหนดเกณฑ์กลุ่มเป้าหมายควรมีส่วนร่วมในการกำหนดเกณฑ์ เพื่อให้การตัดสินใจและจัดลำดับความสำคัญเป็นที่ยอมรับและสมเหตุสมผลตามสภาพการณ์จริง

8. ความยืดหยุ่นของแผนโปรแกรม (degree of flexibility of planned programs)

ความยืดหยุ่นและความสามารถเปลี่ยนแปลงได้เป็นหลักสำคัญของการวางโปรแกรม การประเมินอย่างต่อเนื่อง ช่วยให้มีการปรับปรุงทิศทางโปรแกรมให้สอดคล้องกับสภาพความจริงทั้งในด้านทรัพยากรและปัญหา

9. การได้รับความเห็นชอบเชิงกฎหมายและการสนับสนุนจากอำนาจที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ (legitimation and support with formal and informal power situation)

ในหลายขั้นตอนของกระบวนการวางโปรแกรมที่จำเป็นต้องเกิดการยอมรับและเห็นชอบเชิงกฎหมายและการสนับสนุนจากแหล่งอำนาจทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

ชุมชนและองค์กรท้องถิ่นมีบทบาทและอำนาจที่จะปฏิเสธหรือยอมรับสนับสนุนกระบวนการวางโปรแกรมทุกขั้นตอน ตั้งแต่เริ่มศึกษาสภาพการณ์จนกระทั่งประเมินโปรแกรม ผู้วางโปรแกรมและเจ้าหน้าที่โปรแกรมพึงสังวรในประเด็นนี้ ซึ่งมีความละเอียดอ่อนเป็นอันมาก

10. การเลือกและดำเนินการกิจกรรมการเรียนรู้ (selecting and organizing learning experience)

ความหมายของการเรียนรู้ที่นิยมกว้างขวางมักสรุปว่า การเรียนรู้คือการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม พฤติกรรมในความหมายนี้หมายรวมถึงการปฏิบัติ การคิดและการรู้สึก กรรมวิธีที่จะเอื้ออำนวยให้เกิดการเรียนรู้ ผู้วางโปรแกรมต้องตรวจสอบความเชื่อของตนเอง และองค์กร สร้างเป็นกรอบความคิด แล้วจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ประสบการณ์การเรียนรู้ ให้สอดคล้องกับความเชื่อเชิงปรัชญาในการจัดการศึกษานอกระบบและการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ให้ครบถ้วน

11. การเลือกรูปแบบของกิจกรรมการเรียนรู้ (identity instructional design)

ผู้วางโปรแกรมต้องรับผิดชอบในการเลือกรูปแบบของกิจกรรมการเรียนรู้รวมทั้ง เลือกวิธีเทคนิค และเครื่องมืออุปกรณ์ ให้เหมาะสมกับเนื้อหา รูปแบบของกิจกรรม และผู้เรียนเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า ไม่มีวิธี เทคนิคและเครื่องมือใดดีที่สุด การตัดสินใจเลือกใช้ควรใช้ข้อควรพิจารณาดังนี้ คือ 1. วัตถุประสงค์ของการเรียน 2. ความสนใจและคุณลักษณะอื่นๆ ของผู้เรียน 3. ประสบการณ์เดิมของผู้เรียน 4. ความพร้อมของเครื่องมือและทรัพยากร และ 5. ความสนใจความถนัดของผู้วางโปรแกรม ในบางกรณีข้อมูลทั้ง 5 นี้ อาจไม่สามารถหาได้ ผู้วางโปรแกรมอาจต้องตัดสินใจบนพื้นฐานข้อมูลเท่าที่มี ที่สำคัญต้องพิจารณาความเชื่อเชิงปรัชญาในการจัดการศึกษาประกอบด้วยเสมอ

12. การใช้ประโยชน์การประชาสัมพันธ์ (utilizing effective promotional priorities)

ในชุมชนและท้องถิ่น มีโปรแกรมจำนวนมากที่แข่งขันกันเพื่อรับการสนับสนุนในทุกด้าน โปรแกรมการศึกษาอกระบบแม้จะเป็นประโยชน์โดยตรงต่อชุมชน แต่จำเป็นต้องประชาสัมพันธ์ในทุกรูปแบบอย่างสม่ำเสมอตั้งแต่เริ่มต้นจนเสร็จสิ้นโครงการ

13. ได้รับการสนับสนุนทรัพยากร (obtaining resource necessary to support the program)

บุคคลเป้าหมายของโปรแกรมการศึกษาอกระบบในอนาคตมีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้น การสนับสนุนทรัพยากรต่างๆ ผู้วางโปรแกรมควรเปิดโอกาสให้ผู้มีอิทธิพลในการตัดสินใจสนับสนุนทรัพยากรดังกล่าวเข้าร่วมในกระบวนการวางโปรแกรมเพื่อความเข้าใจที่ดีและการเพิ่มการยอมรับในโปรแกรمدังกล่าว

14. การประเมินประสิทธิภาพ ผลสำเร็จ ผลกระทบ (determining the effectiveness, result, and/or impact)

การประเมินโปรแกรมการศึกษาอกระบบโรงเรียนที่เหมาะสม และเชื่อถือได้เป็นสิ่งจำเป็น การประเมินโปรแกรมอย่างเป็นทางการและระบบอาจเป็นเรื่องสิ้นเปลืองและใช้ทั้งเวลาและแรงงานมากเช่นเดียวกัน แต่การประเมินอย่างไม่เป็นทางการก็อาจสร้างปัญหาเรื่องความไม่น่าเชื่อถือได้ ดังนั้นเป็นการยากที่ผู้วางโปรแกรมต้องเลือกและตัดสินใจ

15. การประชาสัมพันธ์และรายงานผลของโปรแกรม (communicating the value of the program to appropriate decision maker)

เมื่อเสร็จสิ้นการดำเนินงาน การรายงานผลสำเร็จของโปรแกรมให้ผู้สนับสนุนโปรแกรมทราบเป็นสิ่งที่จะต้องกระทำ การรายงานควรแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของผลสำเร็จ รวมทั้งความเข้าใจในอุปสรรคและข้อจำกัดของโปรแกรม วิธีการรายงานมีหลากหลาย ตั้งแต่ชนิดอย่างไม่เป็นทางการ จนถึงลักษณะเป็นทางการในรูปผลการประเมินหรือวิจัยเต็มรูปแบบ

ข้อควรพิจารณาในการวางโปรแกรมทั้ง 15 ข้อดังกล่าว จะช่วยเป็นแนวทางในการวางแผนโปรแกรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้วางโปรแกรมสามารถนำข้อควรพิจารณาไปประกอบการวางแผนในทุกขั้นตอนประยุกต์ใช้ตามความเหมาะสมของสภาพการณ์โปรแกรม

รูปแบบโปรแกรมการศึกษานอกระบบของบอยเออล

รูปแบบของโปรแกรมการศึกษานอกระบบนั้น บอยเออล (Boyle, 1981) ได้แบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ คือ

1. โปรแกรมเชิงพัฒนา (Development Program)

โปรแกรมเชิงพัฒนามีจุดมุ่งหมายหลักคือ การช่วยให้ผู้เข้ามารับบริการสามารถตอบสนองความต้องการและสามารถแก้ปัญหาในชุมชนได้ โปรแกรมเชิงพัฒนาที่มีความสำคัญมากสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและบุคคลในกลุ่มในทุกชุมชนจำเป็นที่จะต้องได้รับความรู้ ทักษะ ค่านิยม และเจตคติใหม่ เพื่อปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ

โปรแกรมพัฒนาแตกต่างจากโปรแกรมประเภทอื่น คือ จุดเริ่มต้นของโปรแกรมจะเกิดขึ้นในสถานการณ์ที่คลุมเครือ คือ ประชาชนหรือผู้เข้าร่วมโปรแกรมพอจะรู้ว่ามีปัญหา แต่ยังไม่รู้ว่าควรจะทำอะไรในการแก้ปัญหานั้นๆ หน้าที่ของนักพัฒนาโปรแกรมเชิงพัฒนา คือ การจัดประสบการณ์เรียนรู้ที่จะช่วยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมพิจารณาและกำหนดว่าปัญหาที่แท้จริงคืออะไร และควรแก้ไขด้วยวิธีการใดที่เหมาะสมที่สุดในสภาพการณ์เช่นนี้ โปรแกรมพัฒนามีจุดมุ่งหมายหลักในการส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาโปรแกรม ตั้งแต่ขั้นตอนการวิเคราะห์ปัญหาเพื่อกำหนดเป็นวัตถุประสงค์ของโปรแกรม ขั้นตอนการจัดกิจกรรมเพื่อกำหนดแนวทางแก้ปัญหา และขั้นตอนการประเมินผลโปรแกรมว่าประชาชนพอใจในโปรแกรมมากน้อยเพียงใด ตัวบ่งชี้วัดว่าโปรแกรมประสบความสำเร็จหรือไม่ คือ ความพึงพอใจของประชาชนว่าโปรแกรมได้ช่วยให้ประชาชนได้รับการตอบสนองความต้องการและสามารถแก้ปัญหาในชุมชนได้

ลักษณะที่สำคัญอีกประการหนึ่งของโปรแกรมเชิงพัฒนา คือ แนวความคิดว่า ความรู้ ทักษะหรือเจตคติที่มีอยู่ในกิจกรรมการเรียนรู้เป็นเพียงวิธีการ (Mean) เพื่อพัฒนาทักษะการตัดสินใจและการแก้ปัญหา ซึ่งเป็นเป้าหมายหลัก (Mean Goal)

นักพัฒนาโปรแกรมเชิงพัฒนาจะให้ความสำคัญเรื่อง การประเมินผลแตกต่างไปจากนักประเมินผล คือ นักโปรแกรมเชิงพัฒนาจะยึดเกณฑ์ความสำเร็จของการพัฒนาโปรแกรมว่า ในกระบวนการของการพัฒนาโปรแกรม ผู้เรียนหรือผู้เข้าร่วมโปรแกรมได้แสดงความรู้ ความเข้าใจ เจนคติ และปฏิบัติกิจกรรมในด้านการวิเคราะห์ การตัดสินใจ และการมีส่วนร่วม ในทางที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อโปรแกรมหรือไม่ ส่วนนักประเมินผลอาจจะใช้เกณฑ์การประเมินความสำเร็จของโปรแกรมว่าบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่โปรแกรมได้กำหนดไว้หรือไม่ มากน้อยเพียงใด

2. โปรแกรมเชิงสถาบัน (Institutional Program)

โปรแกรมเชิงสถาบันมีลักษณะสำคัญ คือ ความมุ่งหมายให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลได้พัฒนาความสามารถพื้นฐานของปัจเจกบุคคล เช่น การคิดเป็น การสื่อสารเป็น นอกจากการพัฒนาปัจเจกบุคคลแล้ว โปรแกรมเชิงสถาบันจะให้ความสำคัญเนื้อหาสาระทางวิชาการเพื่อพัฒนาสติปัญญาและการมีเหตุผลของผู้เรียน การนิยามว่าโปรแกรมว่าเป็นโปรแกรมเชิงสถาบันนั้น เพราะต้องการให้เห็นชัดว่าโปรแกรมเชิงสถาบันมีความสัมพันธ์อย่างมากกับองค์กรหรือสถาบันที่เป็นผู้พัฒนาโปรแกรม ความแตกต่างที่สำคัญของโปรแกรมเชิงพัฒนากับโปรแกรมเชิงสถาบัน คือ โปรแกรมเชิงพัฒนาจะกำหนดวัตถุประสงค์ของโปรแกรมจากความต้องการและการวิเคราะห์ปัญหาของบุคคลและชุมชน แต่โปรแกรมเชิงสถาบันจะกำหนดวัตถุประสงค์จากเนื้อหาสาระจากเนื้อหาสาระของวิชาชีพต่างๆ

เกณฑ์ที่ใช้ในการประเมินผลโปรแกรมเชิงสถาบัน คือ เกณฑ์เกี่ยวกับความรู้ ความชำนาญการทางเนื้อหาวิชาการ ที่ผู้เข้าร่วมโปรแกรมมีเพิ่มขึ้น ถึงแม้ว่าโปรแกรมเชิงสถาบันจะมีลักษณะว่าเป็นโปรแกรมที่มุ่งการเปลี่ยนแปลงในปัจเจกบุคคล แต่ในบางโปรแกรมเชิงสถาบันจะมีลักษณะช่วยแก้ปัญหาในชุมชนและของกลุ่ม เช่น เรื่องยาเสพติด จะเป็นปัญหาของทั้งตัวปัจเจกบุคคลและกลุ่ม เช่น ตัวเยาวชน กลุ่มเยาวชน กลุ่มผู้ปกครอง กลุ่มผู้พิทักษ์กฎหมาย และกลุ่มเจ้าหน้าที่สาธารณสุข เพราะการแก้ปัญหาเรื่องยาเสพติดจะต้องอาศัยความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องยาเสพติดในทางที่ถูกต้องจากทุกกลุ่มในชุมชน

3. โปรแกรมเชิงสารสนเทศ (Information Program)

ลักษณะที่สำคัญของโปรแกรมเชิงสารสนเทศ คือ การแลกเปลี่ยนสารสนเทศระหว่างนักศึกษานอกระบบโรงเรียนกับผู้รับบริการ คือ ผู้รับบริการจะไปพบนักศึกษานอกระบบโรงเรียนและถามคำถามหรือขอข้อมูล เมื่อได้รับคำตอบแล้วผู้รับบริการก็จากไป ตัวอย่างเช่น การให้ข้อมูลสารสนเทศแก่ผู้ที่เข้าชมอุทยานแห่งชาติ โดยนักศึกษานอกระบบโรงเรียนที่เป็นผู้มีความรู้ทางชีววิทยา หรือการโทรศัพท์ไปขอข้อมูลจากเจ้าหน้าที่เกี่ยวกับสุขภาพอนามัย นอกจากจะให้ความรู้และสารสนเทศในเรื่องทั่วไปแล้ว โปรแกรมเชิงสารสนเทศมีวัตถุประสงค์สำคัญที่จะให้ข้อมูลสารสนเทศใหม่แก่ประชาชนเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงในสังคม เช่น การให้ข้อมูลเกี่ยวกับผลการวิจัย สารสนเทศเกี่ยวกับกฎหมายใหม่ ฯลฯ

โปรแกรมเชิงสารสนเทศแตกต่างไม่จากโปรแกรมเชิงพัฒนาและโปรแกรมเชิงสถาบันในเรื่องการประเมินผล คือ โปรแกรมสารสนเทศจะประเมินผลเชิงปริมาณมากกว่าเชิงคุณภาพ ส่วนมากจะประเมินเพียงว่า มีจำนวนผู้มารับบริการเท่าใด จำนวนชั่วโมงที่โปรแกรมให้บริการเท่าใด เป็นต้น

โปรแกรมเชิงสารสนเทศส่วนมากจะเป็นส่วนย่อยของทั้งโปรแกรมเชิงพัฒนาและโปรแกรมเชิงสถาบัน ในอีกเรื่องคือเรื่องผู้กำหนดเนื้อหาหรือความต้องการของผู้รับบริการ โปรแกรมสารสนเทศจะให้นักการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นผู้ตัดสินใจว่าผู้มารับบริการจะต้องการข้อมูลข่าวสารสนเทศในเรื่องใดบ้าง และคำตอบที่ดีที่สุดคืออะไร นอกจากนี้แล้วโปรแกรมสารสนเทศจะแตกต่างไปจากทั้ง 2 โปรแกรมในเรื่องบทบาทของนักการศึกษาในระบบโรงเรียนในการให้สารสนเทศ คือ นักการศึกษาในระบบโรงเรียนเมื่อให้ข้อมูลสารสนเทศแก่ผู้รับบริการแล้วจะไม่ให้คำอธิบายใดๆ เพิ่มเติมเกี่ยวกับแนวความคิด ภูมิหลัง หรือวิธีการที่ได้รวบรวมสารสนเทศ ผู้รับบริการจะได้สารสนเทศเท่าที่นักการศึกษาในระบบโรงเรียนกำหนดไว้เท่านั้น

โดยสรุปโปรแกรมการศึกษาในระบบโรงเรียนโดยทั่วไปแม้ว่าสามารถแยกรูปแบบเป็นสามรูปแบบ แต่ในทางปฏิบัติโปรแกรมการศึกษาใหญ่มักมีโปรแกรมการศึกษาย่อยประกอบและดำเนินการต่อเนื่องเป็นระยะเวลาหนึ่งมิใช่เพียงโปรแกรมเดียวโดดๆ ในช่วงเวลาสั้นๆ เท่านั้น โปรแกรมการศึกษาในระบบโรงเรียนมักอยู่ในรูปของโปรแกรมเชิงพัฒนาที่มุ่งการแก้ปัญหาประชาชนและองค์กรอื่นหลากหลาย เข้ามามีส่วนร่วมโปรแกรมเชิงพัฒนามักมีโปรแกรมเชิงสถาบันและสารสนเทศเป็นโปรแกรมย่อยหลายโปรแกรมประกอบ ต้องมีการดำเนินการสืบเนื่องจนกระทั่งบรรลุวัตถุประสงค์ในการแก้ปัญหา (ศิริมา กิตติบัณฑิต, 2544)

กระบวนการพัฒนาโปรแกรมการศึกษาในระบบของบอยเออล์

บอยเออล์ (Boyle, 1981) ได้เสนอกระบวนการพัฒนาโปรแกรม ดังต่อไปนี้

1. กระบวนการพัฒนาโปรแกรมเชิงพัฒนา

การพัฒนาโปรแกรมเชิงพัฒนามีลักษณะสำคัญที่การกำหนดวัตถุประสงค์ของโปรแกรมเริ่มต้นจากสภาพความต้องการและปัญหาในชุมชนที่อาจจะไม่ชัดเจนในระยะเริ่มต้น และเมื่อมีการรวบรวมข้อมูลหรือทำกิจกรรมบางอย่าง วัตถุประสงค์ของโปรแกรมอาจมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงออกไป ดังนั้น ขั้นตอนในการพัฒนาโปรแกรมบางขั้นตอนอาจจะแยกออกจากกันได้เด็ดขาด แต่บางขั้นตอนอาจดำเนินในระยะเวลาใกล้เคียงกัน หรืออาจสลับขั้นตอนได้ ขั้นตอนนี้อาจจะเกิดขึ้นตามลำดับมีดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การกำหนดพื้นฐานสำหรับการพัฒนาโปรแกรม

การกำหนดพื้นฐานปรัชญา/พิจารณาความเชื่อและปรัชญา (การจัดการเรียนการสอน ลักษณะของผู้เรียน ผู้สอน การพัฒนาโปรแกรม อื่นๆ)/พิจารณาเรื่องนโยบาย ระเบียบแนวทางปฏิบัติ

ขั้นตอนที่ 2 การวิเคราะห์สถานการณ์ของชุมชนและกลุ่มผู้รับบริการ

รวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์สภาพปัจจุบัน อดีตเกี่ยวกับสถานการณ์ในชุมชน/ สันทนาการและศึกษาบุคคล กลุ่ม และองค์กรที่เกี่ยวข้องศึกษา/ศึกษาแหล่งทรัพยากรต่างๆ เพื่อนำมาใช้ประโยชน์

ขั้นตอนที่ 3 การพิจารณาที่พึงประสงค์จากการพัฒนาโปรแกรม

ให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลได้เข้ามีส่วนร่วมในการนำปัญหาและความต้องการมาวิเคราะห์/จัดลำดับความสำคัญของโปรแกรมจากการวิเคราะห์

ขั้นตอนที่ 4 การกำหนดแหล่งทรัพยากรและการสนับสนุน

ทรัพยากรที่ใช้ (คน เวลา เงิน วัสดุอุปกรณ์) มีความเพียงพอหรือไม่/เลือกบุคคลที่มีความชำนาญมาช่วยให้โปรแกรมมีประสิทธิภาพมากขึ้น

ขั้นตอนที่ 5 การสร้างแผนการสอน

พิจารณาความแตกต่างระหว่างบุคคล/กำหนดวิธีการเรียนการสอนเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์

ขั้นตอนที่ 6 โปรแกรมการปฏิบัติ

เลือกเนื้อหาและกิจกรรม/ดำเนินการเรียนการสอน/ทำปฏิทินกิจกรรม/นำโปรแกรมไปปฏิบัติและปรับปรุงให้เหมาะสม

ขั้นตอนที่ 7 ความน่าเชื่อถือของการใช้ทรัพยากร

วางแผนการประเมิน (การประเมินก่อน-หลัง เกณฑ์การประเมิน วัตถุประสงค์การประเมิน)

ขั้นตอนที่ 8 การรายงานคุณค่าของโปรแกรม

จัดทำรายงานและติดตามการตอบคำถามหรือข้อสงสัยเพิ่มเติม

2. กระบวนการพัฒนาโปรแกรมเชิงสถาบัน

โปรแกรมเชิงสถาบันมีรูปแบบที่เป็นทางการมากกว่าโปรแกรมเชิงพัฒนา ด้วยเหตุที่เป็นโปรแกรมที่ริเริ่มจากสถาบันผู้จัด การวิเคราะห์ความต้องการหรือเนื้อหาดำเนินการตามหลักวิชาการและพื้นฐานทางองค์ความรู้ โปรแกรมประเภทเชิงสถาบันจำนวนมากมีวัตถุประสงค์ต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวบุคคลเพื่อพัฒนาความสามารถของปัจเจกบุคคล ดังนั้นองค์กรหรือสถาบันจะเป็นผู้พิจารณาว่าควรปรับปรุงพัฒนาด้านปัญหา ด้านเจตคติ และด้านทักษะหรือสมรรถภาพอะไรได้อย่างรวดเร็วและถูกต้อง

การที่โปรแกรมทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนประเภทสถาบันให้ความสำคัญเรื่องการพัฒนาเชิงบุคคล จึงเน้นการวิเคราะห์ตัวผู้เรียนเป็นหลักมากกว่าการวิเคราะห์สถานการณ์ในชุมชน

ดังนั้น ในการวางแผน ความจำเป็นจึงอยู่ที่การเลือกเนื้อหาทางวิชาการที่เหมาะสมและการจัดให้มีการ ต่อเนื่อง (Continuity) การเรียงลำดับ (Sequence) และการผสมผสาน (Integration) ขั้นตอนในการวางแผนโปรแกรมเชิงสถาบันมีดังนี้ คือ

ขั้นตอนที่ 1 กำหนดกลุ่มผู้รับบริการ

กำหนดว่าใครจะเป็นผู้รับบริการ/ศึกษาวิเคราะห์ภูมิหลังของกลุ่มผู้รับบริการว่ามี ความต้องการ คุณลักษณะ ความสามารถ ปัญหา ฯลฯ

ขั้นตอนที่ 2 ระบุเนื้อหาวิชา

เปรียบเทียบระดับความสามารถของผู้เรียนกับเนื้อหาที่สอน/ศึกษาประสบการณ์ และภูมิหลังของกลุ่มผู้รับบริการในด้าน การศึกษา สถานภาพทางสังคม เศรษฐกิจ ประสบการณ์ เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในโปรแกรมต่างๆ

ขั้นตอนที่ 3 กำหนดการเรียนการสอน

ขั้นตอนที่ 4 การนำแผนการสอนไปปฏิบัติ

ขั้นตอนที่ 5 การประเมินผลโปรแกรม

3. กระบวนการพัฒนาโปรแกรมเชิงสารสนเทศ

โปรแกรมเชิงสารสนเทศให้ความสำคัญกับการแลกเปลี่ยนเนื้อหาความรู้อย่างทันทีและ ทันสมัย ดังนั้น หน้าที่หลักของนักพัฒนาโปรแกรมคือการกำหนดว่าจะจัดเนื้อหาสารสนเทศที่ ทันสมัยและทันสมัยการณเรื่องใดบ้าง และควรใช้วิธีการใดที่ดีที่สุดในการนำเสนอสารสนเทศ เหล่านั้น การวางแผนโปรแกรมเชิงสารสนเทศคือการสำรวจและพิจารณาว่าเนื้อหาความรู้ที่องค์กร มีอยู่แล้วคืออะไรบ้าง มีสารสนเทศเนื้อหาอะไรใหม่ๆ ที่ควรนำมาเพิ่มเติม ดังนั้น ขั้นตอนการ วางแผนโปรแกรมเชิงสารสนเทศ คือ

ขั้นตอนที่ 1 กำหนดเนื้อหา

พิจารณาเนื้อหาความรู้ที่มีอยู่และความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่ๆ หรือเนื้อหาสารสนเทศที่ ประชาชนร้องขอมา/วางแผนการประชาสัมพันธ์หรือแนวทางที่จะให้ประชาชนได้รับสารสนเทศ

ขั้นตอนที่ 2 เผยแพร่ข้อมูล

ขั้นตอนที่ 3 ประเมินผลการเผยแพร่ความรู้

วิธีการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบตามแนวคิดของบอยเออล์

เมื่อเรากำหนดกระบวนการขั้นตอนการจัดโปรแกรมทางการศึกษานอกระบบได้แล้ว การวางแผนการจัด โปรแกรม การเรียนการสอน เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ จึงเป็นขั้นตอนที่สำคัญอีกขั้นตอนหนึ่ง

การวางโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นความพยายามที่มุ่งให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในบุคคลและระบบสังคม ที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิก ระบบสังคมในที่นี้ หมายถึง ครอบครัว ชุมชน สหประชาชาติหรือชาติก็ได้ การเปลี่ยนแปลงเกิดได้หลากหลายรูปแบบ หลายระดับ การเปลี่ยนแปลงที่อยู่ในรูปความก้าวหน้า การพัฒนา ความทันสมัย หรือแม้แต่การเปลี่ยนแปลงจากความเสื่อมให้กลับมาอยู่ในสภาพเดิม รูปแบบการเปลี่ยนแปลงที่บอยเออล์ (Boyle, 1981 อ้างถึงใน ชัยฤทธิ์ โภธิสุวรรณ, 2543) กล่าวถึงมีหลากหลายรูปแบบอาจสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. การเปลี่ยนแปลงในบุคคล (Individual change) บุคคลเป็นหน่วยที่พื้นฐานที่สุดในระบบใดๆ ก็ตาม การเปลี่ยนแปลงในบุคคลประกอบไปด้วยด้านสติปัญญา ด้านความเชื่อ เจตคติ และด้านทักษะ
2. การเปลี่ยนแปลงในกลุ่มบุคคล (Group change) เป็นการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล การที่บุคคลเปลี่ยนแปลงวิถีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นมีผลให้รูปแบบของกลุ่ม (group pattern) เปลี่ยนแปลงด้วย
3. การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม (Cultural change) เป็นการเปลี่ยนแปลงค่านิยม การกำหนดคุณค่า บรรทัดฐานของสังคม การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนี้เกิดขึ้นซ้ำกว่าการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี
4. การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง (Political change) เกี่ยวข้องกับกฎหมาย ระเบียบ ซึ่งมีอิทธิพลต่อส่วนต่างๆ ในระบบสังคม
5. การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี (Technological change) เกี่ยวข้องกับการปรับปรุงการผลิตและประสิทธิภาพของระบบสังคม เป็นรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดเจนมีผลต่อวิถี
6. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ (Economic change) มีผลกระทบต่อความสามารถของระบบสังคมที่จะบรรลุเป้าหมาย

จากรูปแบบการวางโปรแกรมการศึกษาจากระบบโรงเรียนของ แพทริค จี บอยเออส์ (1981) จะเห็นว่า บอยเออส์จะกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงในบุคคล (Individual change) และการเปลี่ยนแปลงในกลุ่มบุคคล (Group change) ซึ่งรูปแบบการวางโปรแกรมนี้จะสอดคล้องกับงานวิจัยชิ้นนี้ที่จะพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่น ซึ่งเป็นการพัฒนาทักษะให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวบุคคลในการที่จะทำงานร่วมกับผู้อื่นและเกิดการเปลี่ยนแปลงในกลุ่มคือสามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ตอนที่ 3 หลักสาราณียธรรม

ความหมายและหลักปฏิบัติของหลักสาราณียธรรม

สาราณียธรรม หมายถึง ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความให้ระลึกถึง ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน ทำให้มีความเคารพกัน ช่วยเหลือกัน และสามารถดีพร้อมเพรียงกัน มี 6 อย่าง คือ

1. ตั้งมั่นเมตตาทายกรรม ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง แม้นี้เป็นสาราณียธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน
2. ตั้งมั่นเมตตาวจีกรรม ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง แม้นี้เป็นสาราณียธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน
3. ตั้งมั่นเมตตาโมกกรรม ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง แม้นี้เป็นสาราณียธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน
4. บริโภคโดยไม่แบ่งแยก ลากทั้งหลายอันประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรม โดยที่สุดแม้เพียงบิณฑบาต (อาหารในบาตร) บริโภคกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายผู้มีศีล แม้นี้เป็นสาราณียธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน
5. มีศีลไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อม เป็นไท ท่านผู้รู้สรรเสริญ ที่ไม่ถูกค้นหาและทิวฐิครอบงำ เป็นไปเพื่อสมาธิ เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง แม้นี้เป็นสาราณียธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน

6. มีอริยทวิฏฐิ อันเป็นธรรมเครื่องนำออก เพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบแก่ผู้ทำตาม เสมอกัน กับเพื่อน พรหมจารีทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง แม้นี้เป็นสาราณียธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน

ภิกษุทั้งหลาย สาราณียธรรม 6 ประการนี้แล ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

พระราชธรรมนิเทศ (2536) ได้ให้ความหมายและหลักการปฏิบัติของหลักสาราณียธรรมไว้ว่า ตามสัญญาตญาณของคนที่อยู่ร่วมกันนั้น ยังปรารถนาความรัก ความอบอุ่น ความปลอดภัย ต้องการสิ่งที่พึงพำนักอาศัย ต้องการได้มีการพักผ่อนหย่อนใจ ต้องการให้มีสันตนาการ ในด้านต่างๆ ซึ่งเป็นลักษณะความเรียกร้อง ต้องการตามธรรมชาติของสิ่งมีชีวิต ในทางพระพุทธศาสนา กลุ่มพุทธบริษัท ทั้งฝ่ายคฤหัสถ์และบรรพชิต เมื่อมาอยู่ร่วมกันในวัฒนธรรมของชาวพุทธแล้ว จำเป็นที่จะต้องอยู่ด้วยความมีคุณธรรมเป็นจุดกลางทางความคิด ที่มาพบกันโดยการปลุกฝังให้เกิดความรักความเคารพต่อกัน ซึ่งความรัก ความเคารพต่อกันนั้น เป็นผลซึ่งจะเกิดขึ้นจากการแสดงความมีน้ำใจ คือ สงเคราะห์ อนุเคราะห์ เมื่อมีความรัก ความเคารพต่อกัน ให้การสงเคราะห์ อนุเคราะห์ต่อกันแล้ว การทะเลาะวิวาทกันก็จะไม่เกิดขึ้น ความสามัคคีซึ่งเป็นผลที่พึงปรารถนาของหมู่คณะ ไม่ว่าจะยุคใด สมัยใด ก็จะมีเกิดขึ้น จากนั้น เอกภาพ คือความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทางกิจกรรม ทางผลประโยชน์ ทางการศึกษา ทางการประพฤติปฏิบัติ ก็จะมีเกิดขึ้นติดตามมา เหล่านี้เป็นเหตุเป็นผลของกันและกัน แต่ในขณะเดียวกัน สิ่งที่ตั้งามเหล่านี้เป็นผลรวมยอดซึ่งจะเกิดขึ้น โดยการสร้างเหตุ เฉพาะในที่นี้ ทรงแสดงว่า เป็นสาราณียธรรม คือ ธรรมะที่จะนำใจของบุคคลให้ระลึกรู้ถึงกัน ผูกพันเชื่อมโยงบุคคลไว้ด้วยน้ำใจ ตามหลักคำโคลงที่ว่า

รักกันอยู่ชอบฟ้า	เขาเขียว
เสมออยู่หอแห่งเดียว	ร่วมห้อง
ซังกันบ่แลเหลียว	ตาต่อ กันนา
เหมือนชอบฟ้ามาบ้อง	ป่าไม้มาบัง

นอกจากนี้ท่านได้อธิบายว่า หลักที่เป็นสาราณียธรรม 6 ประการนั้น ประกอบด้วย

1. เมตตากายกรรม จะทำอะไรก็ให้ทำด้วยเมตตา ได้แก่ การแสดงความมีน้ำใจ ช่วยเหลือ ขวนขวายในกิจการงานต่างๆ ที่ควรของเพื่อนภิกษุสามเณร ของเพื่อนอุบาสกอุบาสิกาทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นต่อหน้าหรือลับหลังก็ตาม

2. เมตตาวจีกรรม จะพูดอะไรก็ประกอบด้วยเมตตา ได้แก่ การพูดวาจาที่เป็นคำสัจย์ คำจริง คำสมานสามัคคี กระชับสามัคคี พูดแต่คำไพเราะอ่อนหวาน และคำที่มีประโยชน์นั้นเป็นคำที่มีพื้นฐานมาจากเมตตา ต่อคนที่ตนพูดด้วยและคนที่พูดถึง พูดต่อหน้าอย่างไร ลับหลังก็ต้องพูดอย่างนั้น ลับหลังอย่างไร ต่อหน้าก็พูดอย่างนั้น

3. เมตตามโนกรรม จะคิดอะไรก็คิดกันด้วยเมตตา ความคิดที่ประกอบด้วยเมตตานี้ ได้แก่ การตั้งความรู้สึกในคนและสัตว์ทั้งหลายว่า ชีวิตแต่ละชีวิตไม่ต้องการความทุกข์ แต่ต้องการความสุข ฉันทิ เพราะฉะนั้น ขอให้บุคคลนั้นๆ ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่เบียดเบียนกัน ไม่ประทุษร้ายกัน ให้แต่ละคนอยู่ดีมีสุขตามสมควรแก่ฐานะของตน เมื่อจะคิดถึงใครก็ตาม ไม่ได้จำเพาะเจาะจงว่า เป็นภิกษุสามเณรเท่านั้น ให้คิดถึงกันด้วยเมตตา และพร้อมที่จะแสดงออกทางกาย ทางวาจา ทั้งต่อหน้าและลับหลังบุคคลเหล่านั้น

4. แบ่งปันลาภที่ตนได้มาในทางที่ชอบธรรม ให้แก่เพื่อนภิกษุ สามเณร ไม่หวังไว้บริโภคนเฉพาะเพียงผู้เดียว หลักการอยู่ร่วมกันของภิกษุ สามเณรนั้น ต้องเลี้ยงชีพด้วยลำแข้งของตัวเอง เทียบภิกษาจารย์บิณฑบาตอาหารจากชาวบ้านผู้มีจิตศรัทธา เป็นการได้อาหารมาในทางที่ชอบธรรม แต่ว่าการได้ปัจจัย 4 นั้น คนเรามีวาสนาบารมีไม่เหมือนกัน บางคนได้มากจนเหลือกินเหลือใช้ บางคนได้น้อยจนไม่ค่อยพอกินพอใช้ เพราะฉะนั้นคนที่ได้ลาภผลมาในทางที่ชอบมา จึงต้องแสดงออกซึ่งเมตตากายกรรม ทางวจีกรรม ที่สะท้อนมาจากใจ ด้วยการเอื้อเพื่อแบ่งปันกันเป็นการสงเคราะห์ อนุเคราะห์ เฉลี่ยความสุขให้แก่กันและกัน

5. รักษาศีลบริสุทธิเสมอกันกับเพื่อนภิกษุสามเณรอื่นๆ ไม่ทำตนให้เป็นที่รังเกียจของผู้อื่น การอยู่ร่วมกันของภิกษุ สามเณรนั้น ค่อนข้างจะอาภรรพณ์ แม้จะงไปบ้าง จะเชื่อไปบ้าง แต่ถ้าไม่มีปัญหาเรื่องการประพฤติปฏิบัติแล้ว ย่อมเป็นที่ยอมรับนับถือของผู้ที่เกี่ยวข้องกัน แม้จะเป็นเพื่อนรักร่วมใจกัน ถ้าคนหนึ่งละเมิดศีลที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้จะกลายเป็นที่รังเกียจ ดูหมิ่นของเพื่อนภิกษุสามเณรด้วยกัน การอยู่ร่วมกันโดยปกติสุขที่ประสงค์ก็จะเกิดขึ้นไม่ได้ ดังนั้นจึงต้องพยายามปฏิบัติตนให้ถูกต้องให้ถูกต้องตรงตามหลักของศีลที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้ โดยให้มองว่าข้อนี้พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้อย่างไร ควรประพฤติปฏิบัติอย่างไร ใครปฏิบัติถูกต้องตรงหลักที่พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้ ก็ปฏิบัติตามเขา ทำให้เกิดเป็นความเรียบร้อยสวยงามขึ้น ที่พระพุทธเจ้าทรงเรียกว่า สังฆโมกโณ คือ หมู่คณะที่งดงาม

6. มีความเห็นร่วมกันกับเพื่อนภิกษุสามเณรอื่นๆ ไม่วิวาทกับใครๆ เพราะมีความเห็นผิดกัน เรื่องของความเห็นนั้น ในฐานะของภิกษุในพระพุทธศาสนา ถ้าเป็นความเห็นเกี่ยวกับวินัย ก็

ต้องเอาวินัยเป็นมาตรฐานในการกำหนดตัดสินว่า ความเห็นของใครถูกต้อง หรือไม่ถูกต้อง ถ้าเป็นเรื่องเกี่ยวกับธรรมะ ก็ตรวจสอบ เทียบเคียง สอบทานหลักของธรรมะว่า ข้อนี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้อย่างไร แล้วก็หาจุดกลางทางความคิดมาพบกันที่นี้ แต่บางอย่างเป็นเรื่องของกิจการงาน หรือแม้แต่เรื่องความเห็นทั่วไป อาจจะมี ความขัดแย้งในหลักการและวิธีการบางอย่าง แต่ว่าสามารถประสพผลเช่นเดียวกันได้ ก็ต้องประนีประนอมกัน ไม่ก่อการทะเลาะวิวาท เพราะเหตุว่า ความเห็นขัดแย้งกัน เว้นไว้แต่บุคคลนั้นมีความเห็นขัดแย้งกับพระธรรมวินัย ซึ่งภิกษุสามเณรผู้ท่งโยในพระพุทธศาสนาจะต้องถือเป็นภาระหน้าที่ที่จะขจัดปรับวิวาทเหล่านั้น ให้ยุติลงด้วยความเรียบร้อย

นอกจากนี้ วิศุทธิ์ ขวัญพุกฤษ (2539) ได้กล่าวเพิ่มเติมถึงคุณประโยชน์ของหลักสาราณียธรรม ว่ามีประโยชน์ดังนี้ คือ

1. สารณียะ ทำให้ที่ระลึกถึง คิดถึงกัน
2. ปิยารณะ ทำให้เป็นที่รัก รักใคร่กัน
3. ครุภณณะ ทำให้กลมกลืนเข้าหากัน เคารพนับถือกัน
4. สังคหะ ทำให้กลมกลืนเข้าหากัน สงเคราะห์เจือจุนกัน
5. อภิวัตตะ ทำให้ไม่ทะเลาะวิวาทขัดแย้งกัน
6. สามัคคี ทำให้กลมเกลียวกันเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน
7. เอกภาพ ทำให้หมู่คนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ในเรื่องหลักสาราณียธรรม พระธรรมปิฎกได้อธิบายในหลักการแบบสมัยใหม่ไว้ดังนี้ (พระธรรมปิฎก, 2538)

1. เมตตากายกรรม คือ การช่วยเหลือกิจธุระของผู้ร่วมหมู่คณะด้วยความเต็มใจ แสดงกิริยาอาการสุภาพ เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง
2. เมตตาวาจากรรม คือ การช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอน แนะนำ ตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง
3. เมตตามโนกรรม คือ การตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน
4. สาธารณโภคี คือ เมื่อได้ของสิ่งใดมาโดยชอบธรรมก็แบ่งปันกัน ให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน
5. สีสสามัญญตา คือ มีความประพฤติสุจริตดีงาม ถูกต้องตามระเบียบวินัย ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจของหมู่คณะ

6. ทฤษฎีสามัญญตา คือ มีความเห็นชอบร่วมกัน ในข้อที่เป็นหลักการสำคัญที่จะนำไปสู่ การขจัดปัญหา

สรุปได้ว่า หลักธรรมสาราณียธรรมทั้ง 6 ประการนี้ เป็นหลักธรรมในการอยู่ร่วมกันอย่างมีความเมตตาจิตต่อกัน ปราบณาความสุขความเจริญแก่กันและกัน เมื่อมีลักษณะเช่นนี้แล้ว ก็จะก่อให้เกิดเป็น ความรัก ความเคารพ การสงเคราะห์กัน การไม่ทะเลาะวิวาทกัน เป็นไปเพื่อความ สัมครสมานสามัคคี เอกภาพในสถาบันสังคม ตลอดถึงประเทศชาติ

หลักสาราณียธรรมกับการนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน

อริสโตเติล นักปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่ของกรีกได้กล่าวไว้ว่า "มนุษย์เป็นสัตว์สังคม (Human being is social animal)" เพราะมนุษย์มีการอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างเป็นหมวดหมู่ มิได้ใช้ชีวิตอยู่เพียงคนเดียวตามลำพังแต่อย่างใด เนื่องจากมนุษย์ต้องทำกิจกรรมร่วมกันอยู่ตลอดเวลา ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และแต่ละชีวิตต่างก็ต้องการที่จะเสริมสร้างความสุข ความมั่นใจ และความปลอดภัยให้กับตนเองอยู่เสมอ สังคมจึงเป็นแหล่งรวมศูนย์ทางความคิดที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นมา เพื่อแสวงหาคำตอบต่างๆ อย่างให้กับตนเอง สังคมในทุกระดับชั้นเป็นแหล่งรวมคนหลายๆ คนเข้าด้วยกัน ซึ่งในจำนวนผู้คนเหล่านั้น แต่ละคนต่างก็มีชีวิต มีจิตวิญญาณ มีความรู้สึกนึกคิด และมีจุดหมายปลายทางที่แตกต่างกันออกไป และด้วยเหตุนี้เองบางครั้งจึงทำให้สังคมต้องเกิดปัญหาหรือมีความสับสนวุ่นวายขึ้น อันเนื่องมาจากความแตกต่างทางด้านความคิดของแต่ละคน ซึ่งเมื่อใดก็ตามที่สังคมมีปัญหาขึ้นจะเป็นด้วยเหตุผลใดๆ ก็ตาม ผู้ที่จะทำหน้าที่ในการแก้ไขปัญหาเหล่านั้นให้หมดสิ้นไปได้ ก็หาเป็นใครที่ไหนไม่ หากแต่เป็นหน้าที่ของสมาชิกทุกๆ คนนั่นเอง ที่จะต้องสามัคคีร่วมมือกันแก้ไขปัญหาและพัฒนาสังคมของตนเองให้ดีและมีความก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น ดังตัวอย่างวิถีชีวิตของปลวกซึ่งเป็นเพียงสัตว์ตัวเล็กๆ แต่ในความเล็กนั้น ปลวกกลับสามารถที่จะสร้างจอมปลวกอันเข้มแข็งใหญ่โตเท่าภูเขาสูงเล็กๆ ขึ้นมาได้ ซึ่งลมฝนและพายุไม่สามารถจะทำลายลงได้ ทั้งนี้ก็เพราะปลวกเป็นสัตว์ที่รู้จักช่วยเหลือกัน รู้จักความสามัคคี ทำงานกันเป็นทีม และมีความรู้สึกรับผิดชอบหน้าที่อยู่ตลอดเวลา ความสามัคคีจึงเป็นป่อเกิดแห่งความสำเร็จทั้งปวง ความสามัคคีจึงเป็นแหล่งพลังอันยิ่งใหญ่ที่จะสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าและความมั่นคงให้เกิดขึ้นได้ และเป็นสิ่งที่สมาชิกในสังคมทุกๆ คนควรที่จะตระหนัก เอาใจใส่ และสร้างสรรค์ขึ้นให้มากที่สุดซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสหลักธรรมอันจะเป็นแนวทางในการเสริมสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในสังคมเอาไว้ 6 ประการด้วยกัน ซึ่งอยู่ในหมวดธรรมที่เรียกว่า "สาราณียธรรม 6" ซึ่งมีความหมายว่า หลักธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึง เป็นหลักธรรมที่จะ

เสริมสร้างความรู้สึกที่ดีให้เกิดขึ้นต่อกันและกันอยู่เสมอในยามที่ระลึกถึงกัน ซึ่งจะเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างความสามัคคีมีน้ำหนึ่งใจเดียวกันให้เกิดขึ้นด้วย หากสังคมใดต้องการที่จะเสริมสร้างความสามัคคีและความเป็นปึกแผ่นให้เกิดขึ้น ก็ควรที่จะต้องนำเอาหลักธรรมทั้ง 6 ประการไปใช้อยู่ตลอดเวลา ซึ่งประกอบไปด้วย (จรัส ปันธิ, 2547)

1. เมตตาทายกรรม หมายถึง การทำความดีต่อกัน สนับสนุนช่วยเหลือกันทางด้านกำลังกาย มีความอ่อนน้อมถ่อมตน รู้จักสัจมาคารวะ ไม่เบียดเบียนหรือรังแกกัน ไม่ทำร้ายกัน ให้ได้รับความทุกข์เวทนา ทำแต่ในสิ่งที่ถูกต้องต่อกันอยู่ตลอดเวลา

2. เมตตาวิจิตรกรรม หมายถึง การพูดแต่สิ่งที่ดีงาม พูดกันด้วยความรักความปรารถนาดี รู้จักการพูดให้กำลังใจกันและกัน ในยามที่มีใครต้องพบกับความทุกข์ความผิดหวังหรือความเศร้าหมองต่างๆ โดยที่ไม่พูดจาซ้ำเติมกันในยามที่มีใครต้องหกล้มลง ไม่นินทาว่าร้ายทั้งต่อหน้าและลับหลัง พูดแนะนำในสิ่งที่ดีและมีประโยชน์ พูดอย่างใดก็ทำอย่างนั้น ไม่โกหกมดเท็จ

3. เมตตาโมกกรรม หมายถึง การคิดดี การมองกันในแง่ดี มีความหวังดีและปรารถนาดีต่อกัน รักและเมตตาต่อกัน คิดแต่ในสิ่งที่สร้างสรรค์ต่อกัน ไม่อิจฉาริษยา ไม่คิดอคติ ไม่พยายาทำไม่โกรธแค้นเคืองกัน รู้จักให้ออกาสและให้อภัยต่อกันและกันอยู่เสมอ

4. สาราณโมคิ หมายถึง การรู้จักแบ่งปันผลประโยชน์กันด้วยความยุติธรรม ช่วยเหลือกัน ไม่เห็นแก่ตัว ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ไม่เอาวัดเอาเปรียบ และมีความเสมอภาคต่อกัน เอื้อเฟื้อซึ่งกันและกันอยู่เสมอ

5. สีสสามัญญตา หมายถึง การปฏิบัติตามกฎระเบียบข้อบังคับหรือวินัยต่างๆ อย่างเดียวกัน เคารพในสิทธิเสรีภาพของบุคคล ไม่ก้าวร้าวหน้าที่กัน ไม่อ้างอำนาจบาตรใหญ่ ไม่ถืออภิสิทธิ์ใดๆ ทั้งปวง

6. ทิฏฐิสามัญญตา หมายถึง มีความคิดเห็นเป็นอย่างเดียวกัน คิดในสิ่งที่ตรงกัน ปรับมุมมองให้ตรงกัน รู้จักแสวงหาจุดร่วมและ สงวนไว้ซึ่งจุดต่าง ของกันและกัน ไม่ยึดถือความคิดของตนเป็นใหญ่ รู้จักยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่นอยู่เสมอ

หลักธรรมทั้ง 6 ประการข้างต้น เป็นหลักธรรมสำหรับการเสริมสร้างความสามัคคีและความเป็นปึกแผ่นให้เกิดขึ้นในสังคม อันจะนำมาซึ่งความสุข ความสันติ ความมั่นคง และความเจริญก้าวหน้าทั้งหลายทั้งปวง ดังพระพุทธวจนะบทที่ว่า "สมคฺคฺยํ ตโป สุโข ความสามัคคีของหมู่คณะเป็นเหตุนำความสุขมาให้"

สังคมที่เราอยู่ในปัจจุบันนี้คงจะมีความสุขและน่าอยู่มากกว่านี้ยิ่งนัก ถ้าหากว่าสมาชิกในสังคมแต่ละคนได้นำเอาหลักธรรมที่กล่าวข้างต้นมาใช้ แต่ที่สังคมดูเหมือนมีปัญหา มีความแตกแยก และวุ่นวายอยู่ทุกวันนี้ ก็เป็นเพราะว่าทุกคนละเลยหลักธรรมเหล่านี้ และกระทำใน

สิ่งที่ตรงกันข้าม กล่าวคือ ขาดความรักความเมตตา อิจฉาริษยากัน นินทาว่าร้ายกัน เบียดเบียน และรังแกกัน เห็นแก่ตัว ถี้อภิสัทธี อ้างอำนาจบาตรใหญ่ และมีความคิดเห็นที่ไม่ตรงกัน ต่างคนต่างก็ถือความคิดของตนเป็นใหญ่อยู่ตลอดเวลา

คนไทยได้ชื่อว่าเป็นคนที่มีใจดีมีความรักความเมตตา ใจบุญ ยิ้มเก่ง โอบอ้อมอารี ชอบช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นนิสัยปกติทั่วไปของคนไทยเกือบทุกคน และเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของคนไทย ซึ่งอาจจะเรียกว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ยิ่งใหญ่ของไทยก็ว่าได้ ฉะนั้น สังคมคนไทยคงจะมีความสุข มีความเจริญก้าวหน้า มีความอบอุ่นและน่าอยู่มากกว่า ทุกวันนี้มากมายนัก ถ้าหากว่าคนไทยทุกคนเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสันติ เข้าอกเข้าใจซึ่งกัน และกัน ยอมรับในความแตกต่างซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือกัน ให้กำลังใจซึ่งกันและกัน และรู้จักการให้อภัยกันอยู่ตลอดเวลาโดยการนำหลักสาราณียธรรมไปใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนของหลักสาราณียธรรมยิ่งขึ้น สามารถอธิบายได้ดังนี้ (จรัส ปันธิ, 2547)

1. เมตตากายกรรม เมตตาวจีกรรม เมตตามโนกรรม

พฤติกรรมการแสดงออกของบุคคล ย่อมมีความเชื่อมสัมพันธ์กันทั้งทางกาย วาจาและทางใจ ไม่สามารถที่จะแยกออกจากกันได้ ดังพุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า "หทยสฺส สทิสฺสึ วาจา" (ขุ.ชา. เอก.27/138) วาจาเช่นเดียวกับใจ พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า "คนเรามีใจเป็นใหญ่ มีใจเป็นประธาน" ดังนั้น บุคคลเมื่อมีใจเป็นอย่างไรก็จะชักนำให้กิริยาท่าทาง ตลอดถึงการพูดจาเป็นไปตามใจ บุคคลเมื่อมีใจชั่วช้าก็จะทำแต่บาป และพูดจาแข็งกระด้าง ไม่สุภาพเรียบร้อย ซึ่งจะนำแต่ความเสื่อมเสียมาให้ ส่วนบุคคลผู้มีใจดี ชอบทำแต่บุญกุศล จะพูดจาสุภาพเรียบร้อย ดังนั้น บุคคลเมื่อพูดจาอย่างใด ใจของเขาก็เป็นเช่นนั้น (ฝ่ายวิชาการ กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, 2537) เมื่อนำเอามาใช้ในชีวิตประจำวันแล้ว จึงเป็นเรื่องของการประพฤติปฏิบัติของคนในสังคมและองค์การนั้นๆ ซึ่งเป็นการแสดงออกทั้งทางกาย วาจาและใจ ตามหลักแห่งเมตตา คือ การกระทำดี การพูดดี และการคิดที่ดีงาม เป็นต้น

2. สีสสามัญญตา ทิฏฐสามัญญตา

หลักธรรมส่วนที่ 2 นี้ ก็มีความเชื่อมสัมพันธ์กันอีกเช่นเดียวกัน กล่าวคือ หากนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน ในการดำเนินชีวิตในสังคมหรือองค์การ จะเป็นเรื่องของอุดมการณ์ เป็นการวางหลักเกณฑ์ ระเบียบ ข้อบังคับต่างๆ เพื่อให้สังคมหรือองค์การนั้นๆ ได้ยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความผาสุก ซึ่งก็เป็นเรื่องของสีสสามัญญตา และเมื่อในสังคมหรือองค์การนั้น มีความคิดเห็นที่ตรงกัน จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมียุติธรรมที่จะทำให้สังคมและองค์การนั้นๆ สามารถมีหลักเกณฑ์ หรืออุดมการณ์ที่เป็นกลาง เป็นที่ยอมรับของทุกคน โดยใช้หลักทิฏฐสามัญญตา เพื่อนำมาแก้ไขปัญหาในสังคมหรือองค์การนั้นๆ ได้ และให้สังคมหรือองค์การนั้นๆ สามารถมีความ

คิดเห็นที่ตรงกัน เป็นไปตามแนวทางเดียวกัน ทำให้สามารถประพฤติ ปฏิบัติตนตามหลักศีล
 สามัญญดา (จรัส บันธิ, 2547)

3. สาธารณโภคี

เมื่อสังคมหรือองค์กรใด สามารถประพฤติ ปฏิบัติตามหลักธรรมตามข้อ 1 และข้อ 2
 ข้างต้นแล้ว ย่อมทำให้สังคมหรือองค์กรนั้น สามารถบรรลุตามวัตถุประสงค์ และสร้างความ
 เจริญก้าวหน้าตามมา นั่นก็คือ เมื่อมีการประพฤติ ปฏิบัติด้วยความเมตตา ไม่ว่าจะทางกาย ทาง
 วาจาและทางใจ ตามหลักกฎเกณฑ์ และมีความเห็นตรงกันแล้ว ย่อมสร้างประโยชน์ต่อตนเอง ต่อ
 สังคมส่วนรวม ทำให้สังคมหรือองค์กร มีแต่ความเจริญก้าวหน้า สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็น
 สุข ร่วมกันใช้ ร่วมกันรักษาสัญญาของส่วนรวมด้วยความระมัดระวัง มีสิ่งไหนที่เป็นปัญหาหรือไม่เข้าใจ
 ก็นำมาปรึกษาหารือกันในหมู่คณะ เป็นการเรียนรู้ร่วมกัน สรรค์สร้างสังคมให้ดำรงอยู่ สร้างความ
 รักความสามัคคีเสมือนหนึ่งว่าเป็นครอบครัวเดียวกัน เป็นพี่เป็นน้องกัน มีการกินอยู่ร่วมกัน
 แบ่งปันกัน ไม่ทะเลาะวิวาท มีแต่ความเมตตาทั้งต่อหน้าและลับหลัง สร้างผลงานออกมาให้มี
 ประสิทธิภาพ ทำให้บุคคลเมื่ออยู่ในสังคมหรือองค์กรนั้นๆ มีความสุข เมื่อออกจากสังคมหรือ
 องค์กรนั้นไป ก็มีความระลึกถึงอยู่เสมอ มีความห่วงหาอาลัย สร้างสายใยแห่งความสัมพันธ์ต่อ
 กันอย่างไม่สิ้นสุด ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของหลักสราณียธรรมนั่นเอง

จากสราณียธรรม 6 ดังกล่าวข้างต้น ซึ่งเป็นหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เป็นหลัก
 สำหรับใช้ปลูกฝังให้แต่ละบุคคลควรประพฤติปฏิบัติ ให้เกิดขึ้นเป็นนิสัยอยู่ในจิตใจ เป็นหลักธรรม
 ที่เหมาะสำหรับบุคคลทุกระดับ ทุกสถาบัน ทุกสาขาอาชีพ ในการนำมายึดเหนี่ยวจิตใจให้อยู่
 ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข

ตอนที่ 4 ทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณียธรรม

ความสำคัญและความหมายของทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่น

ในอนาคต คงเป็นการยากที่เราจะยืนหยัดอยู่ได้โดยลำพังในโลกที่เป็นยุคที่การแข่งขันทุก
 ด้านทวีความรุนแรงขึ้น คนไทยในอนาคตจำเป็นต้องทำงานเป็นเครือข่ายความร่วมมืออย่าง
 กว้างขวาง จำเป็นต้องอาศัยการทำงานร่วมกันเป็นทีม เห็นได้จากกระแสการร่วมมือในแต่ละระดับ
 ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน และระดับประเทศมีความร่วมมือทางเศรษฐกิจแบบทวิภาคีและอนุภูมิภาค
 ดังนั้นการทำให้สิ่งต่าง ๆ จำเป็นต้องอาศัยการทำงานร่วมกันเป็นทีม ที่นำจุดเด่นของแต่ละบุคคล
 หรือการใช้เครือข่ายด้านทรัพยากรจากหน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาใช้ในการทำงานนั้นร่วมกันได้อย่าง

มีพลัง(synergy) เพื่อทำงานให้บรรลุเป้าหมายได้ในสภาพความจำกัดที่มีและในระยะเวลาอันสั้น (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2546)

นอกจากนี้แล้ว ภาพสังคมไทยที่พึงประสงค์ ได้แก่ สังคมที่มีประสิทธิภาพ สังคมที่มีเอกภาพในความหลากหลาย หรือสังคมชุมชนวิถี ล้วนจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อคนในสังคมเป็นคนที่สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างดี ให้เกียรติ เห็นคุณค่าตลอดจนเคารพและรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น เช่นเดียวกับที่กรมวิชาการ ได้วิเคราะห์คุณลักษณะของพลโลกในอนาคตว่าควรมีลักษณะอย่างหนึ่งคือ สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่น(กรมวิชาการ, 2541) ประเทศสาธารณรัฐเกาหลี ได้กำหนดลักษณะของบุคคลที่พึงปรารถนา อันเป็นผลผลิตของการศึกษาที่เหมาะสมกับยุคสมัยว่า จะต้องมียุทธศาสตร์เด่น 4 ประการ และลักษณะประการหนึ่งคือต้องมีความพร้อมที่จะร่วมมือกับผู้อื่น(ศักดิ์ชัย นิรัญทวิ, 2540) กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดดัชนีวัดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เรียนประการหนึ่งว่า ผู้เรียนต้องสามารถร่วมมือกับผู้อื่นอย่างสร้างสรรค์ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542)

การทำงานเป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งของชีวิตและต้องทำมากกว่ากิจกรรมอื่นใดของชีวิต เป็นกิจกรรมที่สนองตอบความต้องการของมนุษย์ให้ได้สิ่งจำเป็นสำหรับดำรงชีวิตตนเองและครอบครัว โดยปรับเปลี่ยนสภาพของชีวิตให้ดีขึ้นหากประสบความสำเร็จในการทำงาน การทำงานให้ชีวิตอยู่รอดปลอดภัย มีความรักต่อตนเองต่อคนอื่น การทำงานต้องใช้ความรู้ สติปัญญาและทักษะต่างๆ เพื่อความสำเร็จในการทำงาน โลกแห่งการทำงานจำเป็นต้องทำงานร่วมกับคนอื่น ประสานความร่วมมือระหว่างบุคคล ความรู้สึกนึกคิดและจิตใจของเพื่อนร่วมงาน ที่จะทำให้คนอยากทำงานร่วมกันอย่างเต็มใจ ยิ้มแย้มแจ่มใส และทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ

กรมวิชาการ สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี กระทรวงศึกษาธิการ (2545) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่น หมายถึง ทำงานเป็นกลุ่ม สามารถทำงานร่วมกับคนอื่นได้อย่างมีความสุข โดยมุ่งเน้นให้ได้ทำงานอย่างมีกระบวนการตามขั้นตอนการทำงานและฝึกหลักการการทำงานกลุ่มดังนี้

1. รู้จักบทบาทหน้าที่ภายในกลุ่ม เป็นการรู้จักการทำงานร่วมกัน รู้จักบทบาทหน้าที่ที่รับผิดชอบของตนเอง ฝึกความเป็นผู้นำ ผู้ตาม โดยหมุนเวียนสลับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่กันไปตามความเหมาะสม

2. มีทักษะในการฟัง-พูด แสดงความคิดเห็นและการอภิปรายในกลุ่ม

3. มีคุณธรรมในการทำงานร่วมกัน เป็นการสร้างนิสัยให้สามารถทำงานและอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข ไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง คุณภาพที่สำคัญๆ ที่ควรฝึก คือ ความรับผิดชอบในการทำงาน ความเชื่อใจเชื่อใจแก่สมาชิกในกลุ่ม การไม่เอาเปรียบผู้อื่น ความขยันอดทน ความซื่อสัตย์ ฯลฯ

4. สรุปผลการจัดทำรายงาน โดยฝึกให้รู้จักสรุปผล และฝึกให้เขียนรายงานจากการปฏิบัติ เพื่อนำเสนอหรือส่ง

5. นำเสนอรายงาน โดยการนำผลการปฏิบัติงานกลุ่มมารายงาน หรือจัดนิทรรศการ

ทิสนา แชมมณี (2545) ได้ให้ความหมายว่า การทำงานเป็นกลุ่มหรือการทำงานเป็นทีม หมายถึง การที่บุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปร่วมกันปฏิบัติงานอย่างใดอย่างหนึ่งโดยมีเป้าหมายร่วมกัน และทุกคนในกลุ่มมีบทบาทในการช่วยดำเนินงานของกลุ่ม มีการติดต่อสื่อสาร ประสานงาน และตัดสินใจร่วมกัน เพื่อให้งานบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายเพื่อประโยชน์ร่วมกันของกลุ่ม

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2546) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่น หมายถึง ความสามารถในการทำงานเป็นกลุ่มได้เป็นอย่างดี จนสามารถทำให้งานบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ ซึ่งสะท้อนได้ในหลายลักษณะ อาทิ การให้ช่วยเหลือผู้อื่น การไม่เอาเปรียบ การให้ความร่วมมือ การยอมรับฟังความคิดเห็นและความสามารถของผู้อื่น และการร่วมรับผิดชอบผลงานของกลุ่มร่วมกัน

กระทรวงศึกษาธิการ (2550) ให้ความหมายไว้ว่า การทำงานร่วมกับผู้อื่น หมายถึง การทำกิจกรรมร่วมกันของกลุ่มบุคคล โดยมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่สอดคล้องต่อเนื่องกัน มีกระบวนการทำงานกลุ่มอย่างเป็นระบบและมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ส่งผลให้งานประสบความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้ อารมณ์ ภูวิทย์พันธุ์ (2550) ได้กล่าวว่า การทำงานร่วมกับผู้อื่นให้ประสพผลสำเร็จได้นั้น คุณควรเริ่มต้นจากการมองตัวคุณเองและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตัวเองให้ เป็นคนที่มองโลกในแง่ดี การยิ้มแย้มแจ่มใสอยู่เสมอ มีความจริงใจในการให้ความช่วยเหลือ การประนีประนอม การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น รวมทั้งการให้ข้อมูลที่ชัดเจน ซึ่งพฤติกรรมต่างๆ เหล่านี้ย่อมจะทำให้คุณมีเสน่ห์และสร้างความประทับใจที่ดีกับบุคคลอื่นที่คุณต้องทำงานร่วมด้วย

สรุปได้ว่า ทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่น หมายถึง ความสามารถในการทำกิจกรรมเป็นกลุ่ม โดยมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายร่วมกัน มีกระบวนการทำงานกลุ่มอย่างเป็นระบบและมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน มีคุณธรรมในการทำงานร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสาร ประสานงาน และตัดสินใจร่วมกัน เพื่อให้งานประสบผลสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ

ทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสาราณียธรรม

ทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสาราณียธรรม หมายถึง ทักษะที่ใช้ในการทำงานที่จะทำให้มีความสุขและประสบความสำเร็จในการทำงานตามหลักสาราณียธรรม 6 ประการ ซึ่งประกอบไปด้วย

1. ทักษะด้านเมตตาทายกรรม คือ การปฏิบัติตน การทำความดีต่อเพื่อนร่วมงาน สนับสนุนช่วยเหลือกันทางด้านกำลังกาย มีความอ่อนน้อมถ่อมตน รู้จักสัมมาคารวะ ไม่เบียดเบียนหรือรังแกกัน ไม่ทำร้ายกัน ให้ได้รับความทุกข์เวทนา ทำแต่ในสิ่งที่ถูกต้องต่อกันอยู่ตลอดเวลา

2. ทักษะด้านเมตตาวจีกรรม หมายถึง การปฏิบัติตนในการพูดแต่สิ่งที่ดีงามต่อเพื่อนร่วมงาน พูดกันด้วยความรักความปรารถนาดี รู้จักการพูดให้กำลังใจกันและกัน ในยามที่มีใครต้องพบกับความทุกข์ความผิดหวังหรือความเศร้าหมองต่างๆ โดยที่ไม่พูดจาซ้ำเติมกัน ในยามที่มีใครต้องหกล้มลง ไม่นินทาว่าร้ายทั้งต่อหน้าและลับหลัง พูดแนะนำในสิ่งที่ดีและมีประโยชน์ พูดอย่างใดก็ทำอย่างนั้น ไม่โกหกมดเท็จ

3. ทักษะด้านเมตตาโมกกรรม หมายถึง การปฏิบัติตนให้เป็นคนที่ดีต่อเพื่อนร่วมงาน มองกันในแง่ดี มีความหวังดีและปรารถนาดีต่อกัน รักและเมตตาต่อกัน คิดแต่ในสิ่งที่สร้างสรรค์ต่อกัน ไม่อิจฉาริษยา ไม่คิดอคติ ไม่พยายาบาท ไม่โกรธแค้นเคืองกัน รู้จักให้ออกาสและให้อภัยต่อกัน และกันอยู่เสมอ

4. ทักษะด้านสาธาณโภคี หมายถึง การปฏิบัติตนให้รู้จักแบ่งปันผลประโยชน์กันด้วยความยุติธรรม ช่วยเหลือกัน ไม่เห็นแก่ตัว ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ไม่เอาวัดเอาเปรียบ และมีความเสมอภาคต่อกัน เอื้อเฟื้อซึ่งกันและกันอยู่เสมอ

5. สีสสามัญญตา หมายถึง การปฏิบัติตามกฎระเบียบข้อบังคับหรือวินัยต่างๆ อย่างเดียวกัน เคารพในสิทธิเสรีภาพของบุคคล ไม่ก้าวก่ายหน้าที่กัน ไม่อ้างอำนาจบาตรใหญ่ ไม่ถืออภิสิทธิ์ใดๆ ทั้งปวงต่อเพื่อนร่วมงาน

6. ทฤษฎีสามัญญตา หมายถึง การปฏิบัติตนให้มีความคิดเห็นเป็นอย่างเดียวกันกับเพื่อนร่วมงาน คิดในสิ่งที่ตรงกัน ปรับมุมมองให้ตรงกัน รู้จักแสวงหาจุดร่วมและ สงวนไว้ซึ่งจุดต่าง ของกันและกัน ไม่ยึดถือความคิดของตนเป็นใหญ่ รู้จักยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่นอยู่เสมอ

จากทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสาราณียธรรมทั้ง 6 ประการข้างต้น จะเป็นหลักที่ทำให้ทุกๆ คนสามารถปฏิบัติตนต่อกัน มีความสามารถในการทำกิจกรรมเป็นกลุ่ม โดยมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายร่วมกัน มีกระบวนการทำงานกลุ่มอย่างเป็นระบบและมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน มีคุณธรรมในการทำงานร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสาร ประสานงาน และตัดสินใจร่วมกัน เพื่อให้งานประสบผลสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ

ตอนที่ 5 ความรู้เกี่ยวกับอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.)

สำนักงานคณะกรรมการการสาธารณสุขมูลฐาน (2536) ที่ได้เสนอแนะแนวทางที่ส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมรับผิดชอบดูแลสุขภาพของตนเองนั้น กระทรวงสาธารณสุขเลือกวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในชุมชน ให้มีความรู้และความสามารถในการป้องกันโรค ส่งเสริมสุขภาพ และรักษาพยาบาลเบื้องต้นอย่างง่าย ๆ ก่อนจะไปสู่สถานบริการของรัฐ และสนับสนุนให้บุคคลที่ผ่านการพัฒนาเหล่านั้นช่วยเหลือบุคคลอื่นๆ ในชุมชนของตนในรูปของอาสาสมัคร โดยจัดระบบให้มีอาสาสมัคร 2 ประเภท คือ ผู้สื่อข่าวสาธารณสุข หรือ ผสส. มีบทบาทหน้าที่ในการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสาร และประสานงานระหว่างประชาชนกับสถานบริการภาครัฐ และอาสาสมัครสาธารณสุข หรือ อสม. ซึ่งก็คือ ผสส. ที่ได้รับการอบรมและมีบทบาทหน้าที่เพิ่มขึ้นในด้านการให้บริการสาธารณสุข ทั้งในด้านการส่งเสริมสุขภาพป้องกันโรค รักษาพยาบาล และฟื้นฟูสุขภาพ

ความหมายของอาสาสมัครสาธารณสุข

อาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) หมายถึง บุคคลที่ได้รับการคัดเลือกจากชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้านและได้ผ่านการอบรมตามหลักสูตรที่กระทรวงสาธารณสุขกำหนดโดยมีบทบาทในฐานะผู้นำการเปลี่ยนแปลงด้านพฤติกรรมสุขภาพอนามัย (Change agents) การสื่อข่าวสาธารณสุข การประสานงาน การแนะนำเผยแพร่ความรู้ การวางแผน ตลอดจนการร่วมปฏิบัติงานร่วมกับเจ้าหน้าที่สาธารณสุขเกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาพ การป้องกันโรค การปฐมพยาบาลเบื้องต้น การส่งผู้ป่วยไปรับบริการ การจัดกิจกรรมพัฒนางานสาธารณสุขมูลฐานในหมู่บ้านตามที่กระทรวงสาธารณสุขกำหนดให้ อสม. 1 คน รับผิดชอบต่อ 8 หลังคาเรือนนั้น ในหมู่บ้านหนึ่งๆ จะมี อสม.

ไม่เท่ากันขึ้นอยู่กับจำนวนหลังคาเรือนของแต่ละหมู่บ้าน (สำนักคณะกรรมการการสาธารณสุข, 2542)

คุณสมบัติของอาสาสมัครสาธารณสุข

คุณสมบัติของอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) มีดังนี้

- 2.1 เป็นบุคคลที่มีภูมิลำเนาในหมู่บ้าน
- 2.2 มีความรู้ขั้นต่ำสามารถอ่านออกเขียนได้
- 2.3 เป็นบุคคลที่สมัครใจและเสียสละเพื่อช่วยเหลือการดำเนินงานสาธารณสุข
- 2.4 เป็นบุคคลที่สนใจเข้าร่วมในการดำเนินงานสาธารณสุข
- 2.5 เป็นบุคคลที่กรรมการหมู่บ้านรับรองว่าเป็นบุคคลที่มีความประพฤติที่ดีได้รับความไว้วางใจและยกย่องจากประชาชน

วิธีการคัดเลือกอาสาสมัครสาธารณสุข

กระทรวงสาธารณสุขได้กำหนดเกณฑ์ในการคัดเลือกบุคคลที่จะเป็นอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านไว้กว้างๆ ดังนี้ คือ อ่านออก เขียนได้ มีอายุระหว่าง 15-60 ปี และมีภูมิลำเนาอยู่ในชุมชนนั้นจริง

วิธีการคัดเลือกอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน มีการพัฒนาและปรับปรุงอยู่ตลอดเวลา ซึ่งที่ผ่านมาแบ่งได้ 2 วิธีได้แก่

1. วิธีสังคมนิติ โดยการทำแผนที่หมู่บ้านและสอบถามชาวบ้านเพื่อหาบุคคลที่เป็นที่พึงโดยธรรมชาติของชาวบ้าน
2. โดยคณะกรรมการ ประกอบด้วย กรรมการหมู่บ้าน อาสาสมัครและผู้นำชุมชนอื่นที่เห็นสมควร ซึ่งอาจรวมถึงเจ้าหน้าที่สาธารณสุขร่วมกันพิจารณาบุคคลที่เหมาะสมในแต่ละชุมชน

นอกจาก 2 วิธีนี้ ในทางปฏิบัติที่เป็นจริงแล้วเจ้าหน้าที่สาธารณสุขยังมีวิธีการเลือกแบบอื่นๆ อีก เช่น การใช้ความคุ้นเคยกับพื้นที่และรู้จักชุมชน หรือการสอบถามจากผู้ใหญ่บ้านหรือผู้นำอื่นๆ ในทางปฏิบัติแม้ว่าจะมีวิธีการเลือกได้หลายวิธีแต่สิ่งหนึ่งที่เหมือนกันก็คือ ความสมัครใจ

การฝึกอบรมอาสาสมัครสาธารณสุขใหม่

การฝึกอบรมสาธารณสุขใหม่ หมายถึง การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อให้อาสาสมัครสาธารณสุขที่ได้ผ่านการคัดเลือกเข้ามาใหม่มีการเปลี่ยนแปลงเจตคติ มีความรู้ความสามารถและปฏิบัติงานตามบทบาทหน้าที่ได้ตามมาตรฐานที่กำหนดไว้

วิธีการอบรม

เจ้าหน้าที่สาธารณสุขสามารถวางแผนการอบรม ได้ตามความเหมาะสมของพื้นที่ โดยจะ ทั้งส่วนของความรู้ภาคทฤษฎีและการฝึกปฏิบัติ ให้บริการที่สถานีอนามัยรวมทั้งต้องมีการ ประเมินผลการอบรมว่าสามารถพัฒนาให้ อสม. ใหม่ทุกคน มีความรู้ความสามารถทำงานตาม บทบาทที่กำหนดไว้ได้อย่างมีคุณภาพ

เนื้อหาหลักสูตร

เนื้อหาความรู้ที่อบรม แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มความรู้พื้นฐาน (ภาคบังคับ) ประกอบด้วยวิชาที่เป็นพื้นฐานในการปฏิบัติงานใน สถานะอาสาสมัครสาธารณสุข โดยเป็นวิชาที่เกี่ยวกับสาธารณสุขหลักๆ ของประเทศและการบริหารจัดการแก้ไขปัญหาสาธารณสุขในชุมชน ได้แก่

1.1 บทบาทหน้าที่ของ อสม.

1.2 สิทธิของ อสม.

1.3 การถ่ายทอดความรู้และการเผยแพร่ข่าวสาร

1.4 การวิเคราะห์และการแก้ปัญหาสาธารณสุขในท้องถิ่น

1.5 สุขวิทยาส่วนบุคคล

1.6 การส่งเสริมสุขภาพและการป้องกันปัญหาสุขภาพ

1.7 การปฐมพยาบาลเบื้องต้น

1.8 การฟื้นฟูสภาพ

1.9 การส่งต่อผู้ป่วย

1.10 การจัดกิจกรรมในการพัฒนางานด้านสาธารณสุข

1.11 การทำงานร่วมกับผู้นำชุมชนและองค์การบริหารส่วนตำบลเพื่อพัฒนางาน สาธารณสุขในท้องถิ่น

1.12 การประสานงานระหว่างเจ้าหน้าที่สาธารณสุขกับประชาชนในท้องถิ่น

2. กลุ่มความรู้เฉพาะ เป็นความรู้ในเรื่องที่เป็นปัญหาสาธารณสุขในพื้นที่ละความรู้ด้าน นโยบายต่างๆ ในการพัฒนางานสาธารณสุขในแต่ละท้องถิ่น และความรู้ในการพัฒนาอื่นๆ ที่มีผล

ต่อสุขภาพของประชาชน โดยจังหวัดสามารถปรับปรุงเนื้อหาหลักสูตรได้ตามความเหมาะสม ซึ่งเนื้อหาอาจแตกต่างกันไปตามสภาพปัญหาและปัจจัยที่เกี่ยวข้อง

การขึ้นทะเบียนเป็นอาสาสมัครสาธารณสุข

สถานภาพการเป็น อสม. เกิดขึ้นเมื่อบุคคลนั้นได้รับคัดเลือก ผ่านการอบรมและได้รับการประเมินความรู้ความสามารถตามหลักสูตรความรู้ ทั้งกลุ่มความรู้พื้นฐานและกลุ่มความรู้เฉพาะ ตามที่กำหนดไว้ จังหวัดจะออกประกาศนียบัตรและบัตรประจำตัวให้ใช้เป็นหลักฐาน โดยรูปแบบอายุบัตร และสิทธิที่ได้รับเป็นไปตามที่กระทรวงสาธารณสุขกำหนด

บทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของอาสาสมัครสาธารณสุข

อสม. มีบทบาทในการเป็นผู้นำการดำเนินงานพัฒนางานสุขภาพอนามัยและคุณภาพชีวิตของประชาชนในหมู่บ้าน/ชุมชน เป็นตัวกลางการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้านสุขภาพของประชาชนในชุมชน และมีหน้าที่แก้ไขหรือกระจายข่าวดี ซึ่งบริการ ประสานงานสาธารณสุข บำบัดทุกข์ประชาชน ดำรงตนเป็นตัวอย่างที่ดี

หน้าที่ความรับผิดชอบของอาสาสมัครสาธารณสุข

1. เป็นผู้สื่อข่าวสาธารณสุขระหว่างเจ้าหน้าที่และประชาชนในหมู่บ้าน นัดหมายเพื่อนบ้านมารับบริการสาธารณสุข แจ้งข่าวสารสาธารณสุข เช่น การเกิดโรคติดต่อที่สำคัญ ตลอดจนข่าวความเคลื่อนไหวในกิจกรรมสาธารณสุข รับข่าวสารสาธารณสุขแล้วแจ้งให้เจ้าหน้าที่สาธารณสุขในท้องถิ่นทราบอย่างเร่งในเรื่องที่สำคัญ เช่น เรื่องโรคระบาด
2. เป็นผู้แนะนำถ่ายทอดความรู้แก่เพื่อนบ้านและแกนนำสุขภาพประจำครอบครัวในเรื่องต่างๆ เช่นการใช้สถานที่บริการ การจัดหาอาหาร การโภชนาการ การสุขภาพิบาลการป้องกันและควบคุมโรค การส่งเสริมสุขภาพ การป้องกันสิ่งแวดล้อมที่เป็นพิษเป็นภัย การคุ้มครองผู้บริโภค และอื่นๆ
3. เป็นผู้ให้บริการสาธารณสุขแก่ประชาชน ได้แก่ การส่งต่อผู้ป่วย การติดตามการดูแลจากสถานบริการ การรักษาพยาบาลเบื้องต้น
4. หมุนเวียนปฏิบัติงานที่ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน โดยมีกิจกรรม เช่น การจัดทำข้อมูลข่าวสารของหมู่บ้าน การถ่ายทอดความรู้และจัดกิจกรรมตามปัญหาของชุมชน
5. การบริการที่จำเป็นใน 14 กิจกรรมสาธารณสุขมูลฐาน

6. เฝ้าระวังและป้องกันปัญหาสาธารณสุข เช่น เฝ้าระวังปัญหาโภชนาการ เฝ้าระวังด้านอนามัยแม่และเด็ก เฝ้าระวังด้านการสร้างเสริมภูมิคุ้มกันโรคและเฝ้าระวังเรื่องโรคติดต่อประจำท้องถิ่น

7. เป็นผู้นำในการบริหารการวางแผนแก้ปัญหาสาธารณสุข

8. เป็นแกนนำในการชักชวนเพื่อนบ้านเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนางานสาธารณสุขในชุมชนและพัฒนาคุณภาพชีวิตโดยใช้กระบวนการ จปฐ. และรวมกลุ่มพัฒนาสังคมด้านต่างๆ

9. ดูแลสิทธิประโยชน์ด้านสาธารณสุขในหมู่บ้าน โดยเป็นแกนนำในการประสานงานกับกลุ่มผู้นำชุมชนและองค์การบริหารส่วนตำบล กระตุ้นให้มีการวางแผนดำเนินงานเพื่อพัฒนางานสาธารณสุขของหมู่บ้าน

วาระและการฟื้นฟูสภาพการเป็นอาสาสมัครสาธารณสุข

กำหนดให้มีวาระคราวละ 2 ปี เมื่อครบวาระแล้วให้พิจารณาต่อบัตรประจำตัวโดยดูจากผลการดำเนินงานร่วมกับการพิจารณาของประชาชนและองค์กรหมู่บ้าน เจ้าหน้าที่ไม่ควรที่จะถอดถอน อสม. ด้วยตนเอง เพราะ อสม. เป็นอาสาสมัครที่เสียสละของประชาชน หากมีความจำเป็นก็ต้องใช้การประชุมปรึกษาหารืออย่างเป็นกันเองกับ อสม. ที่มีรวมทั้งกรรมการหมู่บ้าน เพื่อป้องกันความขัดแย้งที่อาจจะเกิดขึ้นได้

การฟื้นฟูสภาพของอาสาสมัครสาธารณสุข

1. ฟื้นฟูสภาพตามวาระ
2. ตาย
3. ลาออก
4. ไม่ได้อาศัยอยู่ในหมู่บ้านเป็นเวลาติดต่อกันนาน 6 เดือน
5. ประชาชนลงมติ โดยมีคะแนนเสียงเกินครึ่งหนึ่งของประชาชนในหมู่บ้าน มีมติให้พ้นจากตำแหน่ง เนื่องจากมีความประพฤติเสียหายอันจะนำมาซึ่งความเสื่อมเสียประโยชน์ของหมู่บ้าน หรือบกพร่องต่อการปฏิบัติหน้าที่

การพัฒนาอาสาสมัครสาธารณสุขในงานด้านสาธารณสุข

ในการพัฒนาสาธารณสุข เพื่อมุ่งเน้นให้ประชาชนมีความรู้ทักษะในการดูแลสุขภาพด้วยตนเอง มีพฤติกรรมที่เหมาะสมกับการมีสุขภาพดี อาศัยในสิ่งแวดล้อมที่ปลอดภัย และมั่นใจในบริการทางการแพทย์และสาธารณสุข ถือเป็นเป้าหมายหลักในการพัฒนามนุษย์ ซึ่งการบรรลุ

เป้าหมายดังกล่าวอาศัยความเข้มแข็งของระบบสาธารณสุขในชุมชนเป็นหลักประกอบกับทิศทางการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมในปัจจุบัน ได้พยายามปรับรูปแบบการทำงานให้มีลักษณะการกระจายอำนาจให้ชุมชนเป็นผู้บริหารจัดการ เพื่อแก้ปัญหาและพัฒนางานสาธารณสุขตามสภาพปัญหาที่แท้จริง

จะเห็นได้ว่า อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน คือ บุคคลที่ได้รับการคัดเลือกเพื่อเป็นตัวแทนของประชาชนได้รับการอบรมความรู้เกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาพ การป้องกันโรค การรักษาพยาบาลเบื้องต้น การปฐมพยาบาลและการฟื้นฟูร่างกาย ตามองค์ประกอบของงานสาธารณสุขมูลฐาน เป็นประชากรอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาสุขภาพอนามัยของประชาชน เป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างบุคลากรภาครัฐและประชาชนเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตน และเป็นผู้นำด้านสุขภาพอนามัย มีหน้าที่ในการสื่อสารสาธารณสุข การเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพตนเอง วางแผนและประสานกิจกรรมการพัฒนาสาธารณสุขร่วมกับเจ้าหน้าที่สาธารณสุขในเทศบาล ตลอดจนให้บริการสาธารณสุขขั้นพื้นฐานด้านต่างๆ เพื่อเป้าหมายการมีสุขภาพที่ดีของประชาชน

ตอนที่ 6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. งานวิจัยที่เกี่ยวกับโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ศิริมา กิตติบัณฑิต (2544) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน ตามแนวคิดของบอยเฮลล์ ในสถานฝึกอบรมเด็กและเยาวชนหญิง บ้านปรานี พบว่า

1. ผู้เรียนและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง มีความต้องการการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนในด้านเนื้อหา และด้านรูปแบบกิจกรรม ส่วนใหญ่อยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะความต้องการเรียนรู้โรคที่ติดต่อทางเพศสัมพันธ์และเอดส์

2. ผลการเปรียบเทียบคะแนนจากแบบทดสอบก่อนและหลังเข้าร่วมโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ .05

3. ผลการประเมินผลการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน เรื่องเพศศึกษาของผู้เรียนหญิง ด้านกิจกรรมส่วนใหญ่มีความพึงพอใจในระดับมาก ส่วนด้านความเหมาะสมของเนื้อหา กิจกรรมและเวลา วิทยากรที่ให้ความรู้ ความเหมาะสมของผู้ดำเนินการ และสื่ออุปกรณ์ที่ใช้ในกิจกรรมมีความน่าสนใจและเหมาะสม ผู้เรียนหญิงมีความพึงพอใจในระดับมากที่สุด

สารีพันธ์ุ ศุภวรรณ (2545) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามแนวคิดการเรียนรู้แบบร่วมกันเพื่อพัฒนาทักษะการแก้ปัญหาของเด็กเร่ร่อน โดยมีขั้นตอนการวิจัย คือ

1. ศึกษาสภาพปัญหาและการแก้ปัญหาเด็กเร่ร่อน
2. พัฒนาและตรวจสอบโปรแกรม ผลการวิจัย พบว่า คะแนนความสามารถในการแก้ปัญหาของเด็กเร่ร่อนและพฤติกรรมการเรียนรู้แบบร่วมกันสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการใช้โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน ได้แก่ บทบาทของเด็กเร่ร่อน บทบาทของครู กระบวนการเรียนรู้ และสภาพแวดล้อมในการเรียน

นที ภววงษ์ศักดิ์ (2547) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การนำเสนอโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน เกี่ยวกับพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการค้าประเวณี พ.ศ.2539 และเพศศึกษา สำหรับชายขายบริการทางเพศในเขตกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า

1. ชายขายบริการทางเพศทั้งนอกสถานบริการ และในสถานบริการ มีระดับความรู้เกี่ยวกับพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการค้าประเวณี พ.ศ.2539 ส่วนใหญ่อยู่ในระดับต่ำ และมีระดับเจตคติส่วนใหญ่ อยู่ในระดับปานกลาง
2. ชายขายบริการทางเพศทั้งนอกสถานบริการ และในสถานบริการ มีระดับความรู้เกี่ยวกับเพศศึกษา ส่วนใหญ่อยู่ในระดับปานกลาง และมีเจตคติส่วนใหญ่อยู่ในระดับสูง
3. ผลการเปรียบเทียบระดับความรู้ และระดับเจตคติเกี่ยวกับพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการค้าประเวณี พ.ศ.2539 และเพศศึกษาของชายขายบริการทางเพศทั้งนอกสถานบริการ และในสถานบริการ พบว่าไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ยกเว้นระดับเจตคติเกี่ยวกับเพศศึกษา พบว่ามีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05
4. ผลการเปรียบเทียบปัจจัยที่มีผลต่อผลระดับความรู้ และระดับเจตคติเกี่ยวกับพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการค้าประเวณี พ.ศ.2539 และเพศศึกษา พบว่าไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05
5. ผลการเปรียบเทียบคะแนนจากแบบทดสอบความรู้ก่อนและหลังร่วมโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยหลังจากร่วมโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนชายขายบริการทางเพศมีระดับความรู้สูงขึ้น
6. ผลการประเมินการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน ด้านกิจกรรมส่วนใหญ่มีความพึงพอใจในระดับมาก ด้านความเหมาะสมของเนื้อหา กิจกรรมและเวลา มีความพึงพอใจในระดับมาก

นรีภัทร ผิวพอใช้ (2547) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ความคิดเห็นของผู้สูงอายุ ในศูนย์บริการผู้สูงอายุเขตกรุงเทพมหานคร ที่มีต่อการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน ผลการวิจัยพบว่า

1. ผู้สูงอายุที่มี เพศ ต่างกัน พบว่ามีความคิดเห็นต่อการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05
2. ผู้สูงอายุที่มี อายุ ต่างกัน พบว่ามีความคิดเห็นต่อการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05
3. ผู้สูงอายุที่มี อาชีพ ต่างกัน พบว่ามีความคิดเห็นต่อการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05
4. ผู้สูงอายุที่ ระดับการศึกษาต่างกัน พบว่ามีความคิดเห็นต่อการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เมื่อพิจารณาเป็นรายกิจกรรมพบว่า กิจกรรมสุขภาพ มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05
5. ผู้สูงอายุที่ รายได้ ต่างกัน พบว่ามีความคิดเห็นต่อการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เมื่อพิจารณาเป็นรายกิจกรรมพบว่า กิจกรรมนันทนาการ และกิจกรรมศาสนา มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

สมศักดิ์ จิตตพรพงษ์ (2547) ได้ศึกษาและวิเคราะห์สภาพและลักษณะการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาตามแนวคิดของบอยเฮลล์และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดการสร้างพื้นฐานทางปรัชญาในการจัดโปรแกรมการศึกษาของผู้จัดโปรแกรมการศึกษาในสถาบันพระพุทธศาสนานั้นเป็นปรัชญาทางพุทธศาสนา แต่เป็นศาสนธรรมที่แตกต่างกัน เนื่องจากมีปรัชญาเดียวกันในการจัดโปรแกรมการศึกษา คือ การเรียนรู้ตั้งแต่เปลบนอนจนถึงหลุมศพ และผู้จัดโปรแกรมการศึกษาในสถาบันคริสต์ศาสนา มีปรัชญาที่สอดคล้องกัน คือ การสร้างมนุษย์ที่มีความดีพร้อมตามหลักคริสต์ธรรม สำหรับแนวคิดของบอยเฮลล์ในข้ออื่นๆ ต่อการจัดโปรแกรมการศึกษาของสถาบันศาสนาทั้ง 3 ศาสนา ไม่มีความแตกต่าง และสถาบันทั้ง 3 ศาสนา มีการจัดโปรแกรมเชิงสถาบันมากที่สุด

ไพบุลย์ โพธิหวังประสิทธิ์ (2548) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามแนวคิดของเปาโล แพร์ และแพทริก จี บอยเฮลล์ เพื่อเสริมสร้างความรู้

ทัศนคติ และมโนธรรมสำนึก เพื่อส่งเสริมการเลือกตั้งในระดับท้องถิ่นของผู้ออกเสียงเลือกตั้งชาวไทยกะเหรี่ยง ผลการศึกษาพบว่า

1. โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการเลือกตั้งในระดับท้องถิ่นมีขั้นตอนสังเคราะห์ที่ขึ้นจากความคิดในการพัฒนาโปรแกรมของเปาโล แพร และแพทคิค จี บอยเออส์ 15 ขั้นตอน

2. โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่พัฒนาขึ้นทำให้ผู้เรียนมีระดับความรู้ ($t=14.55$) ทัศนคติ ($t=11.77$) และมโนธรรมสำนึก (จากการสังเกต) ด้านการเลือกตั้งในระดับท้องถิ่นที่เพิ่มขึ้น

3. ความคิดเห็นจากกรสนทนากลุ่ม พบว่า ปัจจัยที่สนับสนุนโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน อาทิ โปรแกรมความสามารถตอบสนองความต้องการและปัญหาของชุมชนด้านการเลือกตั้งในระดับท้องถิ่น วัสดุอุปกรณ์ประกอบการเรียนรู้มีความเหมาะสมกับภูมิหลังของผู้เรียน ในขณะที่ ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคและปัญหาของโปรแกรม อาทิ ครูผู้สอนไม่คุ้นเคยกับเทคนิควิธีการสอนตามแนวคิดเปาโล แพร แบบเข้ารหัสและถอดรหัสที่โปรแกรมใช้

สุพิชฌา สุนทรวาทินิชย์ (2548) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การนำเสนอโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติงานของพนักงานในสถานประกอบการผลิตสิ่งพิมพ์ กรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า

1. พนักงานมีอุปสรรคและปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อการทำงานมากที่สุดในด้านการติดต่อสื่อสารในการทำงานและการทำงานร่วมกับผู้อื่นอย่างมีประสิทธิภาพ

2. ผลสำรวจความต้องการในการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนในด้านเนื้อหา พบว่า พนักงานมีความต้องการในการเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องการติดต่อสื่อสารในการทำงานมากที่สุด

3. ผลการเปรียบเทียบความต้องการการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน พบว่า มีความแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติเมื่อจำแนกตามเพศ แต่จะมีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญเมื่อจำแนกตามอายุ ระดับการศึกษา หรือประสบการณ์การทำงาน

ชาลีนี เอี่ยมศรี (2549) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อส่งเสริมการคิดอย่างมีวิจารณญาณและทักษะการแก้ปัญหาในการปฏิบัติงานด้านสุขภาพของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขระดับตำบล ผลการวิจัยพบว่า มีความต้องการการเรียนรู้ คือ เนื้อหาความรู้ที่ต้องการได้รับในเรื่องการส่งเสริมสุขภาพแบบไทยสปาและเรื่องการควบคุมป้องกันโรคใช้หวัดนกในคน และผลการทดลองใช้โปรแกรม ปรากฏว่า ผู้เรียนมีการคิดอย่างมีวิจารณญาณ

และทักษะการแก้ปัญหาในการปฏิบัติงานด้านสุขภาพสูงขึ้นหลังจากเข้าร่วมโปรแกรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

นันทภา ชมพูบุตร (2549) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อเสริมสร้างการเห็นคุณค่าในตนเองของเด็กชายในสถานสงเคราะห์เด็กชายบ้านปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ผลการวิจัยพบว่า

1. กระบวนการของโปรแกรม ได้แก่ (1) การกำหนดวัตถุประสงค์ทางการศึกษา (2) การเลือกประสบการณ์การเรียนรู้ (3) การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ (4) การประเมินผลการเรียนรู้
2. ผลการทดลองใช้โปรแกรม พบว่า ระดับการเห็นคุณค่าในตนเองของกลุ่มทดลองที่เข้าร่วมโปรแกรมไม่มีความแตกต่างกันทั้งก่อนและหลังเข้าร่วมโปรแกรม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05
3. ผลการทดลองใช้โปรแกรม พบว่า ระดับการเห็นคุณค่าในตนเองหลังการทดลองระหว่างกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05
4. ผลการประเมินโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อเสริมสร้างการเห็นคุณค่าในตนเองของเด็กชายในสถานสงเคราะห์เด็กชายบ้านปากเกร็ด พบว่า กลุ่มทดลองมีความพึงพอใจในโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อเสริมสร้างการเห็นคุณค่าในตนเองอยู่ในระดับมาก

จากรายงานการวิจัยเกี่ยวกับโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน พบว่า แต่ละงานวิจัยได้นำหลักการและแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนของนักการศึกษาแต่ละท่านซึ่งจะมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่แตกต่างกันไปตามบริบทที่ศึกษา โดยมีจุดมุ่งหมายในการที่จะพัฒนาความรู้ ทักษะ และเจตคติให้กับผู้ที่เข้าร่วมโปรแกรม สำหรับงานวิจัยชิ้นนี้ผู้วิจัยได้นำแนวคิดของบอยเฮลล์เชิงสถาบัน มาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาโปรแกรมซึ่งจะสอดคล้องกับบริบทที่ผู้วิจัยศึกษาที่มีลักษณะเป็นหน่วยงานหรือองค์กร

2. งานวิจัยที่เกี่ยวกับการทำงานร่วมกับผู้อื่น

จรรยา อามาตย์มนตรี (2546) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ผลการใช้โปรแกรมความฉลาดทางอารมณ์เพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นของพนักงาน บริษัท อะโรเมติกส์ (ประเทศไทย) จำกัด (มหาชน) ผลการวิจัยพบว่า ความฉลาดทางอารมณ์มีความสัมพันธ์ทางบวกกับทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ($r = .78$) มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างวิธีการทดลองกับระยะเวลาทดลอง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 พนักงานกลุ่มทดลองมีทักษะ

การทำงานร่วมกับผู้อื่นดีกว่ากลุ่มควบคุมในระยะหลังการทดลองและระยะติดตามผลอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 พนักงานกลุ่มทดลองมีทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นในระยะหลังการทดลองและระยะติดตามผลดีกว่าระยะก่อนการทดลอง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และพนักงานกลุ่มทดลองมีทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นในระยะหลังการทดลองและระยะติดตามผลไม่แตกต่างกัน

Ewert (1991) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การพัฒนากลุ่มผ่านการศึกษาเชิงประสบการณ์ ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาการเรียนการสอนสามารถพัฒนาผู้เรียนได้ 4 ด้าน คือ พัฒนาการสื่อสารแบบเปิด การทำงานเป็นทีม การจัดการ และการแก้ปัญหา ซึ่งช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจว่าจะต้องทำอะไรบ้างจึงจะทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ประสบความสำเร็จ

Eisner (1993) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การสร้างรูปแบบการประเมินการศึกษา : ดัชนีซึ่งเกี่ยวกับการปฏิบัติ ผลการวิจัยพบว่า การเรียนรู้ที่เกิดจากการเรียนผ่านประสบการณ์สามารถช่วยให้ผู้เรียนทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ ช่วยให้นักศึกษาเข้าใจกระบวนการทั้งกระบวนการไม่ใช่เพียงบางส่วน และสามารถเลือกการตอบสนองกลับได้หลากหลายวิธี นอกจากนี้เป็นการฝึกความสามารถในการแก้ปัญหา และทักษะตีความ

Johnson (1996) ได้ทำการศึกษาเรื่องผลประโยชน์ที่ได้รับจากการเรียนเชิงประสบการณ์ ตามการรับรู้ของนักศึกษา ผลการวิจัยพบว่า การเข้าร่วมกิจกรรมนอกชั้นเรียนของนักศึกษาได้ฝึกทักษะการอยู่ร่วมกัน การทำงานเป็นทีม ทักษะการแก้ปัญหา ทักษะการเป็นผู้นำและฝึกความไว้วางใจซึ่งกันและกัน

Sottile (2000) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ผลกระทบของการสอนเชิงประสบการณ์ในการพัฒนานิสิตนักศึกษาในวิทยาลัย พบว่า ผลการจัดการเรียนการสอนเชิงประสบการณ์ช่วยพัฒนาทักษะการแก้ปัญหา เสริมสร้างสัมพันธภาพระหว่างบุคคลซึ่งประกอบด้วยความไว้วางใจใจ สัมพันธภาพระหว่างเพื่อน การสื่อสารระหว่างบุคคลสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ มีทักษะทางสังคมและเสริมสร้างความสามารถร่างกาย

Hamer (2000) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ผลของการจัดกิจกรรมในชั้นเรียน : การประยุกต์ใช้เทคนิคการสอนการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ ผลการวิจัยพบว่า การนำเอาเทคนิคการสอนการเรียนรู้

เชิงประสบการณ์มาใช้ในชั้นเรียน ช่วยส่งเสริมการทำงานเป็นกลุ่ม ส่งเสริมการคิดแก้ปัญหา ช่วยให้ผู้เรียนมีความกระตือรือร้นในการเรียน การทำงานร่วมกันที่มีประสิทธิภาพ

จากรายงานการวิจัยทั้งในและต่างประเทศเกี่ยวกับการพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่น พบว่า งานวิจัยแต่ละชิ้นได้นำทฤษฎีและแนวคิดหลากหลายรูปแบบมาใช้ในการพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ทักษะการแก้ปัญหา การสื่อสาร ความมีสัมพันธภาพกับเพื่อนร่วมงาน ความไว้วางใจกัน สำหรับงานวิจัยชิ้นนี้ผู้วิจัยได้นำหลักสารานุกรมธรรมซึ่งมีความเหมาะสมกับบริบทและปัญหาของกลุ่มเป้าหมายของงานวิจัยชิ้นนี้

3. งานวิจัยที่เกี่ยวกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา

ไพฑูริย์ ขุนอาสา (2532) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ผู้บริหารกับการใช้สังคหัตถุธรรม : ศึกษากรณีผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารและครูผู้สอนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ เชื่อว่าพระพุทธเจ้ามีจริง หลักคำสอนในพุทธศาสนามีคุณค่าต่อตนเองและสังคม และสามารถนำไปปฏิบัติได้ในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้พบว่าผู้บริหารและครูผู้สอนมีความรู้พื้นฐานในหลักสังคหัตถุธรรม คือ ทาน ปิยวาจา อิตถจริยา และสมานัตตา ยังไม่ชัดเจนเพียงพอ

ไพรัช สู่แสนสุข (2539) ได้ทำการศึกษาเรื่อง หลักการและกระบวนการของการเรียนรู้และสอนตามหลักพุทธศาสตร์ : การวิเคราะห์พระไตรปิฎก ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ การเรียนรู้ คือ การเกิดประสบการณ์จากการเกิดผัสสะทางทวาร 6 ซึ่งมีวิญญาณเกิดขึ้นทำหน้าที่หลักในการรู้สิ่งถูกรู้สิ่งต่างๆ (ปรมาตถธรรม 4 และบัญญัติธรรม) ส่วนการสอนเป็นการจัดกิจกรรมอย่างมีขั้นตอนเพื่อให้ผู้เรียนรู้สิ่งต่างๆ ได้อย่างถูกต้องตามความเป็นจริง เพื่อให้มีการแสดงพฤติกรรมทางกาย วาจาได้อย่างเหมาะสม

ดลพัฒน์ ยศธร (2542) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธศาสตร์ ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบของการศึกษานี้คือ การพัฒนาตามแนวพุทธศาสตร์ที่เป็นการพัฒนาที่ถูกต้อง (สัมมาพัฒนา) และการพัฒนาที่ได้สมดุล (สัมมาพัฒนา) จะนำไปสู่ผลสำเร็จในการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ ด้วยการศึกษาแบบไตรสิกขาที่พัฒนาคนทั้งด้านพฤติกรรม (ศีล) และปัญญา ซึ่งการศึกษาเช่นนี้ต้องศึกษาทั้งเนื้อหา (ปริยัติ) และการลงมือปฏิบัติ (ปฏิบัติ) เพื่อให้เข้าใจปฏิจจสมุพบาท คือกฎแห่งธรรมชาติหรือกฎของชีวิต อันจะนำไปสู่ผลสำเร็จ

(ปฏิเวธ) ขณะเดียวกันก็ศึกษาวิชาการอื่นๆ (วิชาการทางโลก) ไปด้วย นอกจากนี้ ในกระบวนการเรียนการสอนต้องประกอบไปด้วยความเป็นกัลยาณมิตรระหว่างผู้สอนและผู้เรียนด้วย

พราหม อินพรหม (2543) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การวิเคราะห์ปรัชญาพลศึกษาตามแนวพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า ปรัชญาพลศึกษามีลักษณะและทิศทางเป็นไปในทางเดียวกันกับหลักการของพุทธศาสนา กล่าวคือ พุทธศาสนาต้องการพัฒนาคนให้เจริญ โดยการพัฒนากาย พัฒนาศีล พัฒนาจิตใจ และพัฒนาปัญญา เช่นเดียวกับพลศึกษาที่มีความมุ่งหมายเพื่อพัฒนาบุคคลทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และสติปัญญา

จรัส ปันธิ (2547) ได้ทำการศึกษาเรื่อง วิเคราะห์การประยุกต์หลักสาราณียธรรมในการบริหารงานบุคคลมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า มหาวิทยาลัยเชียงใหม่สามารถนำหลักสาราณียธรรม 6 มาประยุกต์ใช้ในการบริหารงานบุคคลได้เป็นอย่างดีในทุกระดับ ทั้งระดับผู้บริหาร ผู้บังคับบัญชา ตัวเอง เพื่อนร่วมงาน และผู้ใต้บังคับบัญชา ส่งผลให้การบริหารงานบุคคลของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ประสบความสำเร็จและพัฒนามาโดยตลอด

ศรณี ชูประยูร (2547) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การน้อมนำสาระสำคัญของหลักธรรมในพระไตรปิฎกเพื่อพัฒนารูปแบบการพัฒนานิสิตนักศึกษา ผลการวิจัยพบว่า หลักธรรมในพระไตรปิฎกจำนวน 224 หลักธรรมมีคุณค่าต่อการน้อมนำมาพัฒนานิสิตนักศึกษา ครอบคลุมการพัฒนานิสิตนักศึกษาทุกด้าน คือ กาย พุทธิกรรม จิตใจ และปัญญา แต่ละหลักธรรมในพระไตรปิฎก ครอบคลุมการพัฒนานิสิตนักศึกษาตามทฤษฎีจิตสังคัม ทฤษฎีโครงสร้างทางสติปัญญา ทฤษฎีสัญลักษณ์ และทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสภาพแวดล้อม โดยมีอริยมรรคมีองค์ 8 เป็นหลักธรรมสำคัญ

จากรายงานการวิจัยเกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา พบว่า งานวิจัยได้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาศักยภาพด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นทางด้านกาย วาจา และใจ สำหรับงานวิจัยชิ้นนี้มุ่งเน้นพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่น จึงได้นำหลักสาราณียธรรมซึ่งมีความเหมาะสมที่สุดมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นให้กับอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ต่อไป

4. งานวิจัยที่เกี่ยวกับอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.)

กรณีการ วิชระอนนท์ (2538) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านในการพัฒนางานสาธารณสุขมูลฐาน : ศึกษาเฉพาะกรณีเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด โดยนำเสนอผลการศึกษาวิจัยโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านเข้าร่วมในการพัฒนางานสาธารณสุขมูลฐานครบทั้ง 9 ลักษณะ โดยร่วมซักชวนชาวบ้านและร่วมประชุมครบทุกคนเท่ากันเป็นอันดับแรก อันดับสอง ร่วมสละแรงงาน อันดับสาม ร่วมรับผิดชอบดำเนินงานเท่ากับร่วมประสานงาน อันดับสี่ ร่วมติดตามดำเนินงาน อันดับห้า ร่วมสละเงิน อันดับหก ร่วมแสดงความคิดเห็น และอันดับสุดท้าย คือ ร่วมสละวัสดุอุปกรณ์ที่มีอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านเข้าร่วมน้อยที่สุด

2. ปัจจัยที่มีต่อการมีส่วนร่วมของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านในการพัฒนางานสาธารณสุขมูลฐานมากที่สุด พบว่า

2.1 ปัจจัยด้านบุคคล ได้แก่ กลุ่มที่มีอายุสูงกว่า 50 ปี เพศหญิงมากกว่าเพศชาย การไม่มีตำแหน่งทางสังคมอื่น การมีประสบการณ์ในการรักษาพยาบาล และทัศนคติต่องานที่ดี

2.2 ปัจจัยทางด้านสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมของชุมชน ได้แก่ ผู้นำชุมชนแบบประชาธิปไตย ใช้การทำงานแบบร่วมมือร่วมใจ ประชาชนมีวิถีชีวิตที่ถูกหลักอนามัย และฐานะเศรษฐกิจครอบครัวมีขนาดปานกลาง และมีค่าตอบแทนในการปฏิบัติงานด้วย

2.3 ปัจจัยทางด้านระบบงานหรือโครงสร้าง ได้แก่ การคัดเลือก อสม. ควรยึดความสมัครใจเป็นหลัก จัดฝึกอบรมและฝึกอบรมฟื้นฟูให้ทุกคน รัฐควรให้การสนับสนุนกองทุนยาและเวชภัณฑ์ มีการติดตามและนิเทศงานที่มากกว่า 8 ครั้งปี

ปัจจัยทั้ง 3 ด้านดังที่ได้กล่าวมาแล้วมีอิทธิพลไม่แตกต่างกันมากนัก โดยมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน ถ้าปัจจัยด้านใดประสบปัญหา จะเกิดอุปสรรคต่อการพัฒนางานสาธารณสุขมูลฐาน นำไปการตามมา

ทรงทรัพย์ รัตนพันธ์ (2545) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ความพึงพอใจของอาสาสมัครสาธารณสุขที่มีต่อการดำเนินงานสาธารณสุขมูลฐานในชุมชนร่วมกับเจ้าหน้าที่สาธารณสุขตำบลขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด ผลการศึกษาค้นคว้าปรากฏดังนี้

1. อาสาสมัครสาธารณสุขมีความพึงพอใจที่มีต่อการดำเนินงานสาธารณสุขมูลฐานในชุมชนร่วมกับเจ้าหน้าที่สาธารณสุขตำบลขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด โดยรวมและรายด้านทุกด้านอยู่ในระดับมาก

2. อาสาสมัครสาธารณสุขที่มี อายุ และวุฒิการศึกษาแตกต่างกัน มีความพึงพอใจที่มีต่อการดำเนินงานสาธารณสุขมูลฐานในชุมชนร่วมกับเจ้าหน้าที่สาธารณสุขตำบลขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด ไม่แตกต่างกัน ส่วนอาสาสมัครสาธารณสุขที่มีเพศต่างกัน มีความพึงพอใจต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยที่เพศชายมีความพึงพอใจสูงกว่าเพศหญิง

3. มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพศ อายุ และวุฒิการศึกษาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ต่อการมีความพึงพอใจต่อการดำเนินงานสาธารณสุขมูลฐานโดยรวม ด้านบริการ และด้านวิชาการ และปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพศกับวุฒิการศึกษาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ต่อการมีความพึงพอใจด้านบริการ

ทศพร ชูศักดิ์ (2546) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ผลการฝึกอบรมโดยใช้การเรียนรู้แบบร่วมมือที่มีต่อความรู้ความเข้าใจ เรื่อง การดูแลสุขภาพเบื้องต้น และความพึงพอใจต่อการฝึกอบรมของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน อำเภอโพลี จังหวัดนครสวรรค์ ผลการวิจัยพบว่า

1. ความรู้ความเข้าใจเรื่อง การดูแลสุขภาพเบื้องต้นของอาสาสมัครสาธารณสุขที่ได้รับการฝึกอบรมโดยใช้การเรียนรู้แบบร่วมมือสูงกว่าอาสาสมัครสาธารณสุขที่ได้รับการฝึกอบรมแบบปกติ
2. ความพึงพอใจต่อการฝึกอบรมของอาสาสมัครสาธารณสุขที่ได้รับการฝึกอบรมโดยใช้การเรียนรู้แบบร่วมมือสูงกว่าอาสาสมัครสาธารณสุขที่ได้รับการฝึกอบรมแบบปกติ

ยุพาพร สุภาคี (2547) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการปฏิบัติงานป้องกันเกี่ยวกับเบื้องต้นเกี่ยวกับโรคเลปโตสไปโรซิส ในชุมชนของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในเขตพื้นที่เสี่ยงโรคเลปโตสไปโรซิส จังหวัดร้อยเอ็ด ผลการวิจัยพบว่า ระดับสิ่งจูงใจในการปฏิบัติงาน การได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ อยู่ในระดับมาก ความรู้เกี่ยวกับโรคเลปโตสไปโรซิส อยู่ในระดับสูง ส่วนการมีส่วนร่วมกับชุมชน อยู่ในระดับปานกลาง และการปฏิบัติการป้องกันเบื้องต้นเกี่ยวกับโรคเลปโตสไปโรซิสในชุมชน อยู่ในระดับปานกลาง

สำรวม จำปาพันธ์ (2547) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของอาสาสมัครสาธารณสุขผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และเจ้าหน้าที่สาธารณสุข ในการพัฒนางานสุขภาพภาคประชาชน ผลการวิจัยพบว่า บุคลากรท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนางานสุขภาพภาคประชาชน โดยรวมอยู่ในระดับสูง และมีส่วนร่วมในชั้นวางแผนพัฒนาและชั้นดำเนินการพัฒนามีส่วนร่วมอยู่ในระดับสูง และชั้นตอนริเริ่มการพัฒนา และชั้นประเมินผลการพัฒนามีส่วนร่วมอยู่ในระดับปานกลาง

บุญเลิศ โพธิ์ชัย (2550) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การปฏิบัติงานตามบทบาทของอาสาสมัครสาธารณสุขในงานสุขภาพภาคประชาชนอำเภอเขาสวนกวาง จังหวัดขอนแก่น ผลการวิจัยพบว่าอาสาสมัครสาธารณสุขได้ปฏิบัติงานตามบทบาทในงานสุขภาพภาคประชาชนโดยรวมอยู่ในระดับสูงร้อยละ 44 และปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติงานตามบทบาทของอาสาสมัครสาธารณสุขในงานสุขภาพภาคประชาชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ได้แก่ เพศ การสนับสนุนของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขในด้านการนิเทศงานและด้านการให้สวัสดิการและขวัญกำลังใจ การสนับสนุนจากประชาชนด้านการร่วมคิดและเสนอแนะและการรับรู้บทบาทในการปฏิบัติงาน

สิริพร สาลีศรี (2550) ได้ทำการศึกษาเรื่องสภาพและปัญหาการปฏิบัติงานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ผลการวิจัยพบว่า การปฏิบัติงานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านอำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย โดยภาพรวมมีสภาพการปฏิบัติงานในระดับมาก และเมื่อพิจารณารายด้านอยู่ในระดับมากจะอยู่ระดับมากถึงปานกลาง ด้านการสำรวจสถิติของประชาชน มีการปฏิบัติงานมากที่สุด ด้านการให้คำปรึกษาและรับเรื่องราวร้องเรียนมีการปฏิบัติงานที่น้อยที่สุด

จากรายงานการวิจัยเกี่ยวกับอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) พบว่า มุ่งเน้นศึกษา การศึกษาสภาพและปัญหาของลักษณะการทำงาน บทบาทการปฏิบัติงาน ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการปฏิบัติงาน ความพึงพอใจในการปฏิบัติงาน ซึ่งยังไม่มียงานวิจัยใดที่มุ่งเน้นไปที่การพัฒนาทักษะการปฏิบัติงานร่วมกับผู้อื่น อันเป็นทักษะพื้นฐานที่จำเป็นต้องได้รับการพัฒนาที่จะส่งผลต่อการปฏิบัติงานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจทำการศึกษา เพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นให้กับอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.)

ตอนที่ 7 กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาและวิเคราะห์เอกสาร ได้ข้อสรุปว่า โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนของบอยเฮอล์ (1981) มีความเหมาะสมที่จะนำมาออกแบบโปรแกรมสำหรับกลุ่มเป้าหมายนี้ เนื่องจากโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนของบอยเฮอล์ได้แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือโปรแกรมเชิงพัฒนา (Development Program) โปรแกรมเชิงสถาบัน (Institutional Program) และโปรแกรมเชิงสารสนเทศ (Information Program) และจากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาและ

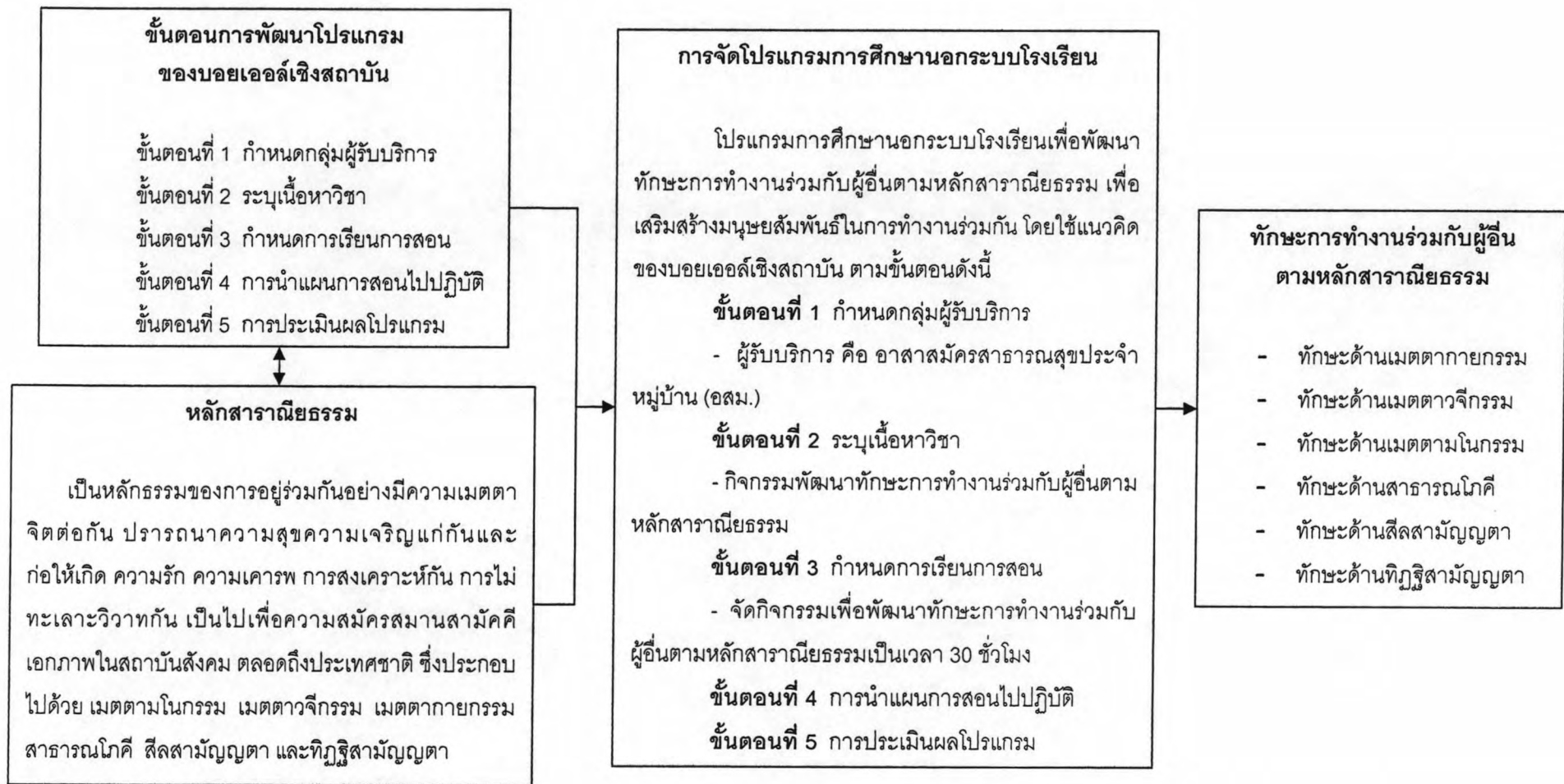
วิเคราะห์เอกสาร ได้ข้อสรุปว่า สภาพและปัญหาของ อสม. มีความสอดคล้องกับโปรแกรมเชิงสถาบัน (Institutional Program) ของบอยเฮลล์ กล่าวคือ มีลักษณะปัญหาที่เด่นชัดคือ อสม. มีทักษะการทำงานร่วมกันอยู่ในระดับต่ำ และเป็นโปรแกรมที่ริเริ่มจากสถาบันผู้จัด กล่าวคือ มีการร่วมมือระหว่างคณะผู้บริหารเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด เจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบดูแล อสม. และผู้วิจัย นอกจากนี้การวิเคราะห์ความต้องการหรือเนื้อหาตามหลักวิชาการและพื้นฐานองค์ความรู้ของโปรแกรมประเภทเชิงสถาบันจำนวนมากมีวัตถุประสงค์ต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัว เพื่อพัฒนาความสามารถของปัจเจกบุคคล ให้ความสำคัญในเรื่องการพัฒนาเชิงบุคคล จึงเน้นการวิเคราะห์ตัวผู้เรียนเป็นหลักมากกว่าการวิเคราะห์สถานการณ์ชุมชน ดังนั้น ในการวางแผนความจำเป็นจึงอยู่ที่การเลือกเนื้อหาทางวิชาการที่เหมาะสมและการจัดให้มีความต่อเนื่อง (Continuity) การเรียงลำดับ (Sequence) และการผสมผสาน (Integration) (อุ้นตา นพคุณ, 2546)

จากความร่วมมือระหว่างคณะผู้บริหารเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด เจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบดูแล อสม. และผู้วิจัย จึงได้มีการวางแผนร่วมกันในการออกแบบโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยได้ข้อสรุปว่าจะจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสาราณียธรรมของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ตามองค์ประกอบโปรแกรมเชิงสถาบันของบอยเฮลล์ (Boyle, 1981) ดังนี้

1. กำหนดกลุ่มผู้รับบริการ ศึกษาและวิเคราะห์ความต้องการ และปัญหาของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) โดยการศึกษาเอกสารและสัมภาษณ์จากเจ้าหน้าที่ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกๆ ฝ่าย
2. ระบุเนื้อหาวิชา โดยจากการศึกษาเอกสารและสัมภาษณ์ นำมาออกแบบโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสาราณียธรรม
3. กำหนดการเรียนการสอน เปิดโอกาสให้ อสม. ได้มีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางในกิจกรรมการเรียนรู้ตามความเหมาะสม โดยมีการเตรียมเนื้อหา อุปกรณ์ กิจกรรมและสื่อต่างๆ
4. การนำแผนการสอนไปปฏิบัติ การจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสาราณียธรรมของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.)
5. การประเมินผลโปรแกรม ประเมินผลสัมฤทธิ์ของการเข้าร่วมโปรแกรมและความคิดเห็นต่อโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้สรุปออกมาเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังนี้

ภาพที่ 2.2 กรอบแนวคิดในการวิจัย